

Харківський Національний Університет імені В. Н. Каразіна

Історичний факультет

Кафедра нової та новітньої історії

Дипломна робота

бакалавра

На тему : «Холодна війна та об'єднавчі процеси у Західній Європі (1945-1957)»

Виконав Студент IV курсу,

Денної форми навчання

Напрямок підготовки (спеціальність)

032 – Історія та археологія

Орлов Олексій Геннадійович

Керівник: к.і.н., доцент

Чернявський Л.С.

Рецензент : к.і.н., доцент Ченчік Д.В

Харків 2024

Зміст

Вступ.....	3
Розділ 1. Початок об'єднавчих процесів (1946 -1957 рр.): загальна характеристика.....	11
1.1. Трансформація ідеї «єдиної Європи» під час та після війни.....	11
1.2. Міжнародне становище європейських країн та початок об'єднавчих процесів	22
Розділ 2. Вплив Холодної війни на євроінтеграцію	41
2.1. Європейське економічне співробітництво як відповідь на виклики холодної війни.....	41
2.2. Євроатлантичне партнерство у рамках політики безпеки. Західний Союз і НАТО.....	58
Висновки.....	67
Список використаних джерел та літератури.....	72

ВСТУП

«Холодна війна» стала саме тим процесом, що обумовив розвиток міжнародної політики протягом всієї другої половини ХХ ст. Протистояння США та СРСР набувало особливо загрозливих форм і ставило світ перед загрозою нової, тепер уже ядерної війни. Біполярність політичної світової системи призвела до утворення воєнно-політичних блоків НАТО та ОВД, що ще більше загрожувало стабільному розвитку людства. Вона призвела до кількох локальних воєн і збройних конфліктів у різних частинах світу, в яких Радянський Союз і Сполучені Штати були прямо чи опосередковано задіяні. «Холодна війна» відома насамперед як зіткнення ідеологій. Капіталістичний Захід і комуністичний Схід намагалися здобути якомога більше союзників і використовували різні форми впливу, серед яких пропаганда була ключовим інструментом.

Інформаційні кампанії часів «холодної війни» були надзвичайно успішними, і їхній вплив триває й сьогодні. Разом з тим саме «холодна війна» стала каталізатором для тих інтеграційних процесів, що мають місце в світі ще й сьогодні. Дослідження цих подій дає нам можливість більш об'єктивно оцінити причини та наслідки «холодної війни» для людства та встановити її вплив на сучасні міжнародні відносини. Це обумовлює **актуальність даного дослідження**.

Об'єктом дослідження є міжнародна політика середини ХХ ст., а **предметом вивчення** – інтеграційні процеси, що мали місце в Західній Європі одразу по завершенню Другої світової війни та на фоні загострення відносин між СРСР та США, що отримало форми «холодної війни».

Хронологічні рамки роботи визначаються з 1945 р. (нижня межа) по 1957 р. (верхня межа) – період від завершення Другої світової війни та перетворення колишніх союзників по антигітлерівській коаліції на противників і до завершення першого етапу економічної інтеграції країн Західної Європи.

Проте проблема, що розглядається, в ряді випадків вимагає виходу за межі визначеної хронології. Це пояснюється необхідністю ретроспективно простежити причини і проаналізувати наслідки досліджуваних подій.

Територіальні межі дослідження охоплюють країни Західної Європи, які були залучені до процесів євроінтеграції та були під впливом політичних та економічних стратегій.

Історіографія питання представлена як роботами загального плану, так і більш вузького напрямку. Так, до групи основної літератури можна віднести дослідження таких авторів, як Р. Айзінг¹, Н.І Андрусевич², В. Бандрак³, А. Бенц⁴. Ці автори цікавились історією утворення Європейського Союзу. Теоретичні засади створення міжнародних структур безпеки досліджує О. Бодрук⁵. Європейську інтеграцію та глобальні проблеми сучасності, аналізують П.Ю. Буряк⁶, А. Вахудова⁷, С.В. Віднянський⁸. Правова та інституційна основи Європейського Союзу викликала інтерес у Є.О. Горюнової⁹, І.А. Грицяка¹⁰, Д. Дайнен¹¹.

Історію європейської інтеграції активно досліджує Г. Друзенко¹². Концептуально-методологічні засади аналізу євроінтеграційної політики

¹ Айзінг Р. Європеїзація та інтеграція. Концепти дослідження / Пер. з німецького М. Яковлєва // «Києво-Могилянська академія». Київ 2007. С.255–274.

² Андрусевич Н. І. Історія розвитку громадянства Європейського Союзу // Держава і право. Київ. 2001. Вип. 13. С. 493–497.

³ Бадрак В. Шлях до НАТО: вимір безпеки // Центр документації і інформації НАТО. Київ. 2012. С.187.

⁴ Бенц А. Багаторівневе переплетення в Європейському Союзі / Переклад з німецького М. Яковлєва // Києво-Могилянська академія. Київ. 2007. С.208–231.

⁵ Бодрук О. Теоретичні засади створення міжнародних структур безпеки // Науковий вісник Дипломатичної академії України. 2000. Випуск 4. С.122.

⁶ Буряк П.Ю., Гупало О.Г. Європейська інтеграція і глобальні проблеми сучасності: Навчальний посібник // «Хай-Тек Прес». Київ. 2008. С.204.

⁷ Вахудова А. Нерозділена Європа: демократія, важелі впливу та інтеграція після комунізму / Переклад з англійської // «Києво-Могилянська академія». Київ. 2009. 300 с.

⁸ Віднянський С. В., Мартинов А. Ю. Об'єднана Європа : від мрії до реальності : історичні нариси про батьків-засновників Європейського Союзу // Інститут історії України Національної академії наук України. Київ. 2009. С.314.

⁹ Горюнова Є.О. Євроінтеграція: навч. посібник для студентів вищ. навч. закл. // Академвидав. Київ. 2013. С 67.

¹⁰ Грицяк І. А., Говоруха В. В., Стрельцов В. Ю. Правова та інституційна основи Європейського Союзу: Підручник / За заг. ред.. М.Бойцуна, І.Грицяка, Я.Мудрого, О.Рудіка, Л.Прокопенка, В.Стрельцова.: // «Магістр». Харків. 2009. С.144

¹¹ Дайнен Д. Дедалі міцніший Союз. Курс європейської інтеграції / Пер. з англ. М. Марченко. // К.І.С. Київ. 2006. 659 с.

¹² Друзенко Г. Конституція для Європи. Конституційні акти Європейського Союзу. Київ Юстиніан, 2008. С 95.

характеризують Є. Камінський¹, Є. Кіш², Є.О. Коваленко³, В.В. Козик⁴, В.В. Копійка⁵, О.А. Коппель⁶, В.Г. Лавриненко⁷, Д. Лук'яненко⁸, О. Ляшенко⁹, О.М. Майборода.¹⁰

Важливий інтерес для вивчення теми становлять роботи таких дослідників, К.М. Морозов¹¹, М. Ніколас¹², Ю.В. Палагнюк¹³, В.С. Посельський¹⁴, Ф. Шимемельфеннінг¹⁵, Ю. Щербакова¹⁶, Х.Л. Якименко¹⁷, І.В. Яковюк¹⁸, М.С. Яхтенфукс¹⁹. Ці автори займались вивченням основних принципів інтеграції західноєвропейських країн, вивчали причин цих об'єднавчих процесів та аналізували хід процесу зближення країн регіону Західної Європи.

Вкрай важливу інформацію подає робота М.А. Ліпкіна²⁰. У книзі на основі документальних джерел з 11 архівів (семи російських і чотирьох

¹Камінський Є. Міжнародна безпека у XXI столітті: загальний прогноз // Дослідження світової політики. 2001. Вип. 15. С.3–15.

²Кіш Є. Європа в пошуках нової ідентичності. Інституціоналізація процесів інтеграції країн Центрально-Східної Європи. Нова політика. 1998. № 3. С. 9

³Коваленко Є.О. Концептуально-методологічні засади аналізу євроінтеграційної політики Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. 2008. Вип. 32. С. 210-219.

⁴Козик В.В. Світове господарство та міжнародні економічні відносини / В.В. Козик, Л.А. Панкова. Київ. с. 63-73.

⁵Копійка В.В., Шинкаренко Т.І. Європейський Союз: заснування і етапи становлення. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів // Ін Юре. Київ. 2001. С. 4-87.

⁶Коппель О. А., Пархомчук О. С. Міжнародні відносини. XX століття. Київ. 1999. 265 с.

⁷Лавриненко В.Г. Європейська інтеграція: від Риму до Лісабону // НПУ ім. М.П.Драгоманова. Київ. 2012. С. 95

⁸Лук'яненко Д. Г., Чужикова В.І. Спільний європейський економічний простір: Гармонізація мегарегіональних суперечностей: Монографія // «Інститут сучасного підручника». Київ. 2007. С 174-175.

⁹Ляшенко О. Інтеграція України в Європейські та євроатлантичні структури (90-ті роки XX ст.) Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. Київ, 2002.

¹⁰Майборода О.М. Конрад Аденауер (1876 – 1967) – ініціатор європейської інтеграції . Майборода // Науковий вісник Дипломатичної академії при МЗС України. Київ. 2000. Вип. 4. С. 306-318.

¹¹Морозов К.М. Шлях до Альянсу// Євроатлантика. 2005. № 1. С. 20–28.

¹²Мусис Н. Усе про спільні політики Європейського Союзу / Пер. з англ. // К. І.С., Київ. 2005. XIV. 466 с.

¹³Палагнюк Ю.В. Еволюція теоретичних основ європейської інтеграції: державно-управлінський аспект Публічне адміністрування: теорія та практика. 2013. Вип. 2. С. 76-85.

¹⁴Посельський В.С. Європейський Союз: інституційні основи європейської інтеграції // Смолоскип. Київ. 2002. 186 с.

¹⁵Шиммельфенніг Ф. Розширення на Схід: стратегічна дія та колективні ідеї. Європейська інтеграція / Пер. з нім. М. Яковлева // «Києво-Могилянська академія. Київ. 2007. С 168–188.

¹⁶Щербакова Ю. Цінності об'єднаної Європи: монографія // ВЦ “Академія”. Київ 2014. С. 208.

¹⁷Якименко Х.Л. Відображення ідеї наднаціональності в історії європейської інтеграції // Вісник Академії правових наук України. 2008. № 1. С. 251-261.

¹⁸Яковюк І. В. Історичні передумови і основні етапи європейської інтеграції // Вісник Академії правових наук України. №4. 2003. С. 82-92.

¹⁹Яхтенфукс М. С. Європейська інтеграція // Києво-Могилянська академія. Київ. 2007. 394 с.

²⁰Липкин М.А. Советский Союз и интеграционные процессы в Европе: середина 1940-х – конец 1960-х годов. Москва. 2016. 560 с.

зарубіжних), багато з яких вперше вводяться в науковий обіг, викладено історію європейської інтеграції та міжнародних економічних відносин від періоду після Другої світової війни до кінця 1960-х років. Автор показує логіку і розвиток радянських уявлень про інтеграційні процеси в Західній Європі з точки зору глобальних і регіональних інтересів СРСР. Проаналізовано успіхи та невдачі "східної" моделі інтеграції - РЕВ. Вперше представлено документальний аналіз зовнішньоекономічної політики команди Л. Брежнєва періоду "раннього" керівництва, показано роль китайського та японського чинників у глобальній та регіональній політиці Москви.

Аналіз джерел. Особливий інтерес становить дослідження З. Бжезінського¹, присвячене поняттю «холодна війна». Автор - американський політолог, соціолог і політик, колишній радник президента Джиммі Картера з питань національної безпеки та радник Центру стратегічних і міжнародних досліджень. Вважається одним з найвпливовіших геополітиків США, поряд з Генрі Кіссінджером та Семюелем Гантінгтоном. З. Бжезінський працював над дослідженням впливу «холодної війни на розвиток геополітики світу.

Одним з базових джерел для вивчення інтеграційних процесів є робота Ж.Монне². Його називають "батьком Європи", "першим європейським громадянином" та "імператором Європи". Такий високий титул він заслужив завдяки своїм ідеям європейської інтеграції та невтомним зусиллям, спрямованим на їх втілення у вигляді сучасного Європейського Союзу; спадщина Ж. Монне та вивчення його теоретичних засад побудови об'єднаної Європи ("метод Монне") є актуальним завданням сучасної європейської науки та практики. У контексті прагнення України до європейської інтеграції це стало актуальним завданням сучасної української науки. Ж. Монне також ініціював створення Європейської асоціації з атомної енергії (Євроатом). Проект цієї організації обговорювався в Комісії для заснування Сполучених Штатів Європи. Ж. Монне вважав за краще починати європейську інтеграцію з

¹ Бжезінський З. «Холодна війна» та її наслідки // Політика і час. 1993. № 1. С. 48-55.

² Монне, Ж. Реальность и политика. Мемуары / Перевод с фран. В. Божовича. Москва. 2000. С.515-520

економіки, щоб політичні конфлікти не заважали інтеграції. Замість загальної інтеграції він виступав за "секторальну інтеграцію". Це означає, що інтеграція одного сектора стимулює сусідні сектори. Іншими словами, інтеграція одного сектора стимулює сусідні сектори, що, в свою чергу, призводить до інтеграції через певний проміжок часу. Моне був переконаний, що за належних умов загальна економічна інтеграція може замінити "секторальну інтеграцію" як рушійну силу європейського об'єднання.

Важливими для даного дослідження є також такі джерела, як міжнародні договори, в який йшла мова про утворення європейських організацій. Мова йде про договір щодо утворення Європейської оборонного співтовариства¹, договір про заснування ЄЕС², про створення Європейського об'єднання вугілля та сталі³. Ці документи свідчать про умови входження країн до даних організацій та їх права та обов'язки.

Змістовну інформацію щодо ставлення ворогуючих блоків в умовах «холодної війни» до євроінтеграційних процесів містять спогади радянського державного діяча А.А. Громико⁴, що яскраво демонструє позицію СРСР, а також А. Добриніна⁵, А.Ю. Урнова⁶ та В.В. Журкіна⁷, що розглядали політику Євросоюзу як ворожу по відношенню до радянської влади. Разом з тим, протилежну точку зору щодо значення Євросоюзу для світової спільноти висловлювали представники капіталістичного табору: Романо Проді⁸, В.

¹ Договір, утворюючий Європейське оборонне товариство, 27 травня 1952 г. // Історія європейської інтеграції. Хрестоматія. В 3-х частинах. Ч 1. Історія Європейських Союзів / Браницкий А.Г., Леушкин Д.В. – Н. Новгород: Нижегородський державний університет, 2014. – С. 40-86.

² Договір про заснування Європейської Спільноти ЄЕС; Договір, Перелік, Міжнародний документ від 25.03.1957. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_017

³ Договір про утворення Європейського об'єднання вугілля та сталі [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://ips.ligazakon.net/document/view/MU51002?an=213>

⁴ Громико А. А. Памятное. Испытание временем. Москва. Центрполиграф, 2015, с. 415.; Громико А. А. Дипломат, политик, ученый (материалы Научно-практической конференции, посвященной 90-летию со дня рождения А.А. Громико, 29 июня 1999 года), МГИМО, Москва, РОССПЭН, 2000. С. 230

⁵ Добрынин А. Суверенно Доверительно. Москва, "Международные отношения", с. 13-24

⁶ Урнов А.Ю. Внешняя политика СССР в годы "холодной войны" и "нового мышления". Москва, РФК-Имидж Лаб., 2014. с. 682

⁷ Журкин В. В. Военная политика Евросоюза / В. В. Журкин. – М.: Международные отношения: Институт Европы РАН, 2014. – 256 с.

⁸ Проди Романо. Задум об'єднаної Європи / Пер. з італ. К.Тищенко. Київ.: К.І.С., 2002.

Черчіль¹, М. Тетчер², Р. Шуман³. Очевидно, що вони розглядали ЄС як спосіб покращення стосунків між країнами Європи та один із варіантів налагодження співпраці та взаємодопомоги.

Інтерес викликає також і дослідження Г.Гріна⁴. У 2012 році автор став членом правління Європейського фонду Жана Моне в Лозанні. Викладає в Університеті Лозанни, де читає вступний курс з європейської інтеграції. Він є членом виконавчих комітетів Швейцарської асоціації зовнішньої політики та Nouvelle Société Helvetic. Автор розглядає два століття історії континентальної Європи (1815-2022), описуючи дно, на яке Європа впала в 1945 році, перш ніж показати, як народилося Європейське співтовариство, попередник сьогоденного ЄС, як воно формувалося і з якими обмеженнями зіткнулося.

Важливим джерелом є також робота К. Ларреса⁵. Його дослідження - це надихаючий путівник по багатьох важливих подіях, які вплинули на політичний, економічний, соціальний і культурний характер Європи під час і після Холодної війни. До нього увійшли 22 оригінальні есе, написані міжнародною командою експертів. Досліджує соціальні, інтелектуальні, економічні, культурні та політичні зміни, що відбулися в Європі під час і після холодної війни. Охоплює широкий спектр тем, включаючи єдиний ринок, американо-європейські відносини, сімейне життя і зайнятість, глобалізацію, споживання, політичні партії, деколонізацію Європи, європейську ідентичність, політику безпеки і оборони та боротьбу з міжнародним тероризмом.

Мета роботи: з'ясувати, за яких обставин та в зв'язку з якими історичними процесами розпочалась «холодна війна» та як саме вона вплинула на об'єднавчі процеси Західної Європи, що мали місце в 1945-1957 рр. в Західній Європі.

¹ Черчилль У. Мускулы мира. Пер. с англ. М.: ЭКСМО-Пресс, 2002. С. 482 -502.; Discours de Winston Churchill devant le Conseil de l'Europe (Strasbourg, 11 août 1950) // Conseil de l'Europe-Assemblée consultative. Compterendu. Deuxième session. 7 au 28 août 1950. Tome I. – Strasbourg: Conseil de l'Europe, 1950. – P. 121-124.

² Тэтчер М. Искусство управления государством. Стратегии для меняющегося мира. Альпина Паблишер. 2003. С. 504

³ Шуман Р. За европу / Пер. с фр. в. Божовича. – М.: Московская школа политических исследований, 2002. – 96 с.

⁴ Grin G. European integration a continent in revolution. Lausanne. 2022. 181 p.

⁵ Larres K. A. Companion to Europe since 1945. Oxford. 2009. 536 p.

Реалізація визначеної мети має на увазі розв'язання наступних *завдань*:

- охарактеризувати трансформацію ідеї «єдиної Європи» до Другої світової війни та після неї;
- проаналізувати міжнародне становище країн Західної Європи на початку інтеграційних процесів;
- дати оцінку європейському економічному співробітництву як відповіді на виклики холодної війни;;
- дослідити євроатлантичне партнерство у рамках політики безпеки.

Методологія та методи, що були використані під час дослідження:

Метод аналізу було застосовано для того, щоб охарактеризувати ту ситуацію, що склалась на території Західної Європи по завершенню Другої світової війни та поступово призвела до початку інтеграційних процесів в регіоні.

Метод індукції дає можливість виокремити конкретні приклади інтеграції країн та регіонів, потім узагальнення цієї інформації для висновків про загальні тенденції чи характеристики руху.

Метод періодизації розглядає історичний період, коли розпочались інтеграційні процеси в Західній Європі, і виділяються ключові етапи та зміни в їхній діяльності, розподіляючи часові рамки для кращого розуміння.

Метод синтезу робить можливим об'єднати інформації з різних джерел, щоб створити цілісне уявлення про основні особливості інтеграційних процесів на фоні подій «холодної війни».

Історико-порівняльний метод порівнює інтеграційні процеси в Західній Європі з тими процесами, що відбувались в світі у вказаний хронологічний період. Такий комплексний підхід створює наукову методологію для глибокого вивчення цієї теми.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що фактичний матеріал, узагальнення та висновки роботи можуть бути використані для формування повноцінного уявлення про особливості розвитку міжнародних відносин та наслідків цих процесів, що простежуються і в сучасному світі.

Результати дослідження можуть бути використані у навчальному процесі вищої школи, при розробці та викладанні спецкурсів з історії міжнародних відносин, політології та інших суміжних дисциплін і міждисциплінарних галузей, а також у подальшій науково-дослідницькій діяльності істориків та дипломатів.

Структура роботи. Відповідно до поставлених завдань дослідження складається зі вступу, двох розділів, висновків та списку використаних джерел і літератури.

1. Початок об'єднавчих процесів (1946 -1957 рр.): загальна характеристика

1.1. Трансформація ідеї «єдиної Європи» під час та після війни

Перша світова війна спричинила повний розпад існуючої системи міжнародних відносин, внаслідок чого змінився географічний обрис Європи. Німецька імперія вступила у війну з метою отримати частину території Франції, Бельгії, Росії і водночас прагнула контролю над Центральною Європою. Франція хотіла повернути собі Ельзас і Лотарингію, зусилля Австрії були спрямовані на зміцнення своєї влади над Балканами та Галичиною. Росія мала на меті контроль над протоками, східною частиною Німеччини та Габсбурзькою монархією. Підсумок Першої світової війни мав вирішувати здійснення прагнень європейських держав. Хоча Перша світова війна не вирішала жодної мети сторін, саме вона започаткувала початок інтеграційних процесі у Європ¹.

Європейські інтеграційні процеси відбувалися під впливом політики Сполучених Штатів Америки з 1917 року. Президент Вудро Вільсон (1856-1924) взяв на себе ініціативу і 8 січня 1918 року представив народам Європи свою програму демократичного миру з 14 пунктів. Програма Вільсона заклала принципи післявоєнного співробітництва, визначила нову організацію європейських націй. На її основі створено організацію, яка мала стати інструментом колективної безпеки – Лігу Націй. Головним принципом післявоєнної організації було право нації на самовизначення. Організація мала забезпечити мирне вирішення загарбницьких тенденцій і конфліктів між європейськими націями. Третейський суд, який би приймав і затверджував усі міжнародні правила, щодо яких держави не могли дійти згоди, мав служити для захисту прав і чесних угод. Згідно з початковою ідеєю,

¹ Морозов К.М. Шлях до Альянсу Євроатлантика. 2005. – № 1. С. 20–28.

організація мала мати тверде керівництво за участю федерального міністра юстиції, фінансів і військових.

Однак початкова ідея Вільсона не була реалізована. Лігу Націй було офіційно засновано 10 січня 1920 р. на основі Пакту Ліги Націй, який було схвалено на Паризькій мирній конференції. На початку створення її ратифікувала 31 країна-переможниця і 13 нейтральних.

Хоча Вільсон продемонстрував значні зусилля для стабілізації Європи, Сенат США не погодився на членство США в Лізі Націй. Відтоді Сполучені Штати припинили участь у євроінтеграційних заходах. Основними органами Ліги Націй були: Асамблея (усі підписанти Пакту), Рада Ліги (4 постійних, 9 непостійних членів), секретаріат (1 генеральний секретар). Проте організація не мала жодного механізму, який міг би змусити агресора вирішувати суперечки мирним шляхом, тому поступово втрачала свій вплив і розпалася в 1946 р. Інтеграції післявоєнної Європи сприяла також ініціатива французької дипломатії, завдяки якій У 1921 р. було створено економічну та політичну організацію, яка отримала назву Мала Антанта, до складу якої входили Чехословаччина, Королівство сербів, хорватів, словенців (Югославія) та Румунія. Її метою було стабілізувати територію Центральної Європи та запобігти реставрації монархії Габсбургів¹.

У Британії у листопаді 1938 року було засновано організацію під назвою Федеральний союз, яка пропагувала ідею створення Федерального союзу Європи як цілі для відновлення після війни. Їхні публікації та аргументи стали відомими серед опонентів фашизму у всій Європі та вплинули на їхні уявлення про відбудову Європи після війни. Серед тих, хто був ранніми прихильниками об'єднання європейських націй, був угорський прем'єр-міністр Пал Телекі. Після завершення Першої світової війни, Угорщина зазнала значних територіальних втрат, віддавши понад дві третини

¹ Айзінг Р. Європеїзація та інтеграція. Концепти дослідження // Європейська інтеграція / Уклад. М. Яхтенфукс, Б. Колер-Кох; Пер. з нім. М. Яковлева. Київ: Вид. дім «КиєвоМогилянська академія, 2007. С.255–274.

свої землі відповідно до умов Тріанонського договору 1920 року. У розпал Другої світової війни, у 1941 році, країна прагнула зберегти свою незалежність. Угорщина також прагнула відновити свої колишні території, що було частково реалізовано завдяки підтримці Німеччини під час Першої та Другої Віденських премій, у 1938 та 1940 роках відповідно. Зовнішньо він прагнув зберегти військову та економічну незалежність своєї країни перед обличчям насильницького тиску Німеччини з метою приєднатися до їхнього вторгнення в Югославію¹.

У 1943 році німецькі чиновники Йоахім фон Ріббентроп та Сесіль фон Ренте-Фінк запропонували ідею створення “Європейської конфедерації” в рамках Нового порядку в Європі. Цей план, який не отримав підтримки від інших представників нацистського керівництва, включав в себе введення спільної валюти, заснування центрального банку в Берліні, регіональний підхід, політику зайнятості, а також економічні та торговельні угоди.² Проте, він передбачав, що всі країни будуть чітко підконтрольні нацистській Німеччині. До пропонованого складу конфедерації входили Німеччина, Італія, Франція, Данія, Норвегія, Фінляндія, Словаччина, Угорщина, Болгарія, Румунія, Хорватія, Сербія, Швеція, Греція та Іспанія. Вважалося, що така конфедерація під керівництвом Німеччини могла б стати потужною силою, здатною протистояти СРСР та США.

Варто зазначити, що Австрія, країни Бенілюксу, Чехія, Польща, Словенія та Швейцарія, країни Балтії, Росія, Білорусь та Україна були виключені зі списку запропонованих країн: плани чи здійснені факти вже існували щодо їх інтеграції в єдину державу Великого Німецького Рейху або за колоніальний статус (Генеральний план Ост)³.

¹ Кіш Є. Європа в пошуках нової ідентичності. Інституціоналізація процесів інтеграції країн Центрально-Східної Європи. // Нова політика. 1998. № 3. С. 9

² Lipgens, Walter. Documents on the History of European Integration: Continental Plans for European Union 1939—1945. Walter de Gruyter. 1985

³ Проді Романо. Задум об'єднаної Європи / Пер. з італ. К.Тищенка. Київ.: К.І.С., 2002.

Після закінчення Другої світової війни на європейському континенті відбулися фундаментальні перетворення. По-перше, Європа явно почала втрачати своє значення в міжнародній політиці, перестаючи бути арбітром, який віками вирішував долю світу. По-друге, Європа стала предметом конкуренції між Сходом і Заходом. Долю Європи почали вирішувати більше дві нові супердержави, тобто США та Радянський Союз, ніж самі європейці. Це не означало, що європейські країни не прагнули вирішити власні проблеми, але їхні можливості були значною мірою обмежені через руйнування війни. Європейським країнам було важко самотужки протистояти низці викликів, одним із найсерйозніших з яких було питання забезпечення безпеки.¹ Ця проблема була актуальною не тільки через дві світові, що відбулися в першій половині XX століття і призвели до найбільшої багатовимірної катастрофи в історії людства. Це також було пов'язано з початком холодної війни, наслідки якої було важко передбачити через розвиток зброї масового знищення, насамперед ядерної, а також водневої.

Незважаючи на закінчення військових дій, світ після 1945 року не вступив у період стабільності, миру та безпеки. Тому було визначено необхідність співпраці між європейськими країнами, і в рамках цього наголошено на необхідності інституціоналізації діяльності із забезпечення безпеки. Через поділ Європи на Схід і Захід європейська співпраця, також у ширшому трансатлантичному вимірі, була обмежена Західною Європою, тобто частиною, яка могла демократично приймати рішення щодо власного майбутнього. Саме тому справжня інтеграція європейських народів почалася після закінчення Другої світової війни.

Європа була повністю знищена війною, і необхідно було знайти спосіб співіснування багатьох держав з різними інтересами, культурою та мовою на

¹ Швечикова Я.П. Європейський регіональний комплекс безпеки в сучасній безпековій структурі світу. // Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка. № 9. Київ. 2014. С. 86-91

відносно невеликому континенті. Перш за все, необхідно було вирішити питання Німеччини та відновлення співпраці між європейськими державами. Післявоєнна дипломатія європейських держав прагнула за всяку ціну уникнути чергового військового конфлікту. Зусилля європейських політиків були спрямовані на відновлення європейської економіки.

Незадовго до закінчення Другої світової війни 7-11 лютого 1945 р. відбулася Ялтинська конференція, на якій обговорювалася післявоєнна організація Європи. У. Черчілль, Ф. Д. Рузвельт і Й. Сталін домовилися про територіальний устрій європейських країн, особливо про поділ Німеччини на 4 окупаційні зони (Франція, Велика Британія, США, СРСР)¹.

Після цієї конференції відбулася Потсдамська конференція (17 червня – 2 серпня), на якій було остаточно підтверджено поділ окупаційних зон Німеччини та визначено принципи окупаційної політики – так звані чотири D: денацифікація, демілітаризація, декартелізація, демократизація.² Після цих конференцій, у жовтні 1945 року в Сан-Франциско, було засновано Організацію Об'єднаних Націй, яка замінила тодішню Лігу Націй. Метою ООН був захист миру, забезпечення захисту прав людини та зростання добробуту. Головними інституціями стали Генеральна асамблея членів і Рада Безпеки, яка була наділена виконавчою владою, але з домінуванням сил переможниць у війні.³

Промова Черчилля (він уже був поза посадою, але все ще мав великий вплив) у Цюріху 1946 року про його бачення майбутнього Європи, та його закли до створення «Сполучених Штатів Європи»⁴, безумовно, стала

¹ James H. Geschichte Europas im 20. Jahrhundert Falle und Aufstieg. 1914-2001 / H. James. München: Nomos Verlag, 2004. 350 s.

² История дипломатии / С. А. Гонионский, И. Н. Земской, В. Л. Израэлян и другие; под ред. А. А. Громыко, И. Н. Земскова, В. А. Зорина, В. С. Семёнова, М. А. Харламова. // Политиздат. Москва. 1975. Т IV. №2. С. 664—691.

³ The United States and the Founding of the United Nations, August 1941 – October 1945 // Office of the Historian, Bureau of Public Affairs, U.S. Department of State. 2005. URL: <https://web.archive.org/web/20051023164441/http://www.state.gov/r/pa/ho/pubs/fs/55407.htm> (дата звернення: 20.05.2024).

⁴ Лекаренко О.Г. Создание сонета европы: планы Черчеля и их реализация // Американские исследования в сибире. Томск. 2000. № 4. С. 75-77.

важливим внеском у розвиток світу після війни. Зростаюча ідеологічна, політична та економічна біполярність між США та Радянським Союзом з очевидним впливом особливо на Європу, а в ширшому контексті на весь світ, а також зростаюче занепокоєння Франції та Великобританії щодо можливої агресії Німеччини крок за кроком повернули напругу в Європу. Так звана доктрина Трумена, запроваджена в березні 1947 року, пропонувала надати американську допомогу «для підтримки вільних народів, які протистоять спробам підкорення озброєними меншинами або зовнішнім тиском». Підґрунтя було очевидним: США були готові надати підтримку державам, яким загрожують радянські (чи комуністичні) інтереси або пряма агресія¹.

Доктрина Трумена відображала зростання напруги між США та Радянським Союзом, які мали намір посилити власний вплив у Європі. Того ж місяця був укладений Дюнкерський договір, за яким Британія та Франція намагалися захиститися від можливої німецької агресії. Відносини, особливо між Францією та Німеччиною, одна з найбільших невирішених проблем у Європі, тривалий час були джерелом напруги та невизначеності в Європі.

Складний характер Європи виявився і в цих відносинах. Делікатна проблема відновлення важкої промисловості в Німеччині, пов'язана з питанням ефективного захисту від підтримки військового виробництва та авантур. Також дуже делікатною справою виявилось питання про провінцію Саар. Колишня німецька провінція була відокремлена від Німеччини та підпорядкована Франції. Це збіглося з ситуацією наприкінці Першої світової війни, коли відбувався той самий сценарій. Таким чином, психічне напруження, яке, по суті, не повністю зникло в Європі після війни, мало тенденцію до збільшення, і після досить швидкого розвитку подій, холодна

¹ Якименко Х.Л. Відображення ідеї наднаціональності в історії європейської інтеграції // Вісник Академії правових наук України. 2008. № 1. С. 251-261.

війна та залізна завіса зробили неможливим післявоєнний розвиток недискретної Європи¹.

План Маршалла як одна з віх повоєнного розвитку став економічним відновленням Західної Європи. Державний секретар США Г. Маршалл у своїй промові в Гарвардському університеті в Бостоні в червні 1947 р. запропонував економічну допомогу Європі. Цей план підтвердив американську готовність до перебудови Європи, без різниці Схід-Захід, за умови, що країни-бенефіціари повинні співпрацювати одна з одною не лише в застосуванні американських ресурсів, а й загалом. Він проголосив, що «наша політика спрямована не проти якоїсь країни чи доктрини, а проти голоду, злиднів, відчаю та хаосу».²

Спочатку проект планувався для всіх європейських країн, але негативне ставлення Радянського Союзу та держав, що перебували під його впливом, завадили вже досить вузьким шляхам сполучення між Сходом і Заходом. Як контрзахід проти плану Маршалла в 1949 році, соціалістичними країнами, а саме Болгарією, Польщею, СРСР, Румунією, Угорщиною та Чехословаччиною, була заснована Рада економічної взаємодопомоги.³

У березні 1948 року Великобританія, Франція та країни Бенілюксу підписали Договір про колективну оборону проти Радянського Союзу та Німеччини. Не дивно, цей захисний захід проти Німеччини було скасовано через подальший розвиток подій. Через місяць була створена Організація європейського економічного співробітництва⁴.

У травні 1948 р. в Гаазі відбувся конгрес, на якому були присутні понад 700 делегатів з європейських країн. Його метою було обговорити та

¹ Копійка В.В., Шинкаренко Т.І. Європейський Союз: заснування і етапи становлення. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів // Ін Юре. Київ. 2001.

² Речь Дж. К. Маршалла 5 июня 1947 г. в Гарвардском Университете // история США в документах. URL: <http://www.grinchevskiy.ru/1945-1990/plan-marshalla.php> (дата звернення: 20.05.2024).

³ Кривець Н. В. Рада Економічної Взаємодопомоги. Енциклопедія історії України : у 10 т. / редактор В. А. Смолій та інші // Інститут історії України НАН України. Наукова думка. Київ. 2012. Т 9. С. 91.

⁴ Грицяк І. А., Говоруха В. В., Стрельцов В. Ю. Правова та інституційна основи Європейського Союзу: Підручник / За редакцією М.Бойцуна, І.Грицяка, Я.Мудрого, О.Рудіка, Л.Прокопенка, В.Стрельцова. // «Магістр». Харків. 2009. С.144

згрупувати всі попередні інтеграційні заходи. Згодом Європейський Конгрес видав документи, які пізніше мали допомогти створити Раду Європейського Союзу.¹

Нарешті було досягнуто обопільної згоди. Компроміс передбачав, що вплив асамблеї, що складається з представників урядів, буде обмежений її консультативним статусом і що вирішальний вплив буде довірено Раді, до якої входять міністри закордонних справ майбутніх держав-членів. Рада Європи була остаточно створена 5 травня 1949 року з метою зміцнення інтеграції Західної Європи в соціальній, культурній, економічній, науковій, адміністративній та юридичній сферах. Членство в цій організації було зумовлено демократичною політичною системою та плюралізацією в окремих країнах.²

Рада Європи була створена на основі підписання так званого статусу Ради вісьмома країнами – Францією, Великобританією, Бенілюксом, Італією, Ірландією, Норвегією, Швецією, Данією. Її головним представником був У. Черчилль. Пізніше почали приєднуватися інші європейські держави - Греція, Туреччина та Ісландія (жовтень 1949 р.), Німеччина (1950 р.), Австрія (1957 р.), Кіпр (1961 р.), Швейцарія (1962 р.), Мальта (1965), Португалія (1976), Іспанія (1977), Ліхтенштейн (1978), Сан-Марино (1988). Країни радянського блоку та Фінляндія приєдналися лише після розпаду СРСР³.

Важливу роль для Європейської інтеграції зіграв план Маршалла. Це план фінансової підтримки Сполучених Штатів Америки, який мав відновити зруйновану післявоєнну Європу та допомогти їй знову процвітати.⁴

¹ The Congress of Europe in The Hague (7-10 May 1948). Brussel. 1990. URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/a4687da6-8f11-4520-8f2e-6822d236961a/language-en> (дата звернення 20.05.2024)

² Statute of the Council of Europe. London. 1949. URL: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treatynum=001> (дата звернення 20.05.2024)

³ Шиммельфенніг Ф. Розширення на Схід: стратегічна дія та колективні ідеї. Європейська інтеграція. Уклад. М.Яхтенфукс, Б. Колер-Кох; Пер. з нім. М. Яковлева. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. С.168–188.

⁴ Hogan M. J. The Marshall Plan: America, Britain, and the Reconstruction of Western Europe, 1947–1952 // Cambridge University Press. Cambridge. 1987. p. 27

Головним ініціатором плану Маршалла був тодішній президент США Гаррі С. Труман.

План Маршалла був представлений США як жест солідарності з Європою, але головною причиною допомоги була в основному спільна торгівля між США та Європою. Американці не могли дозволити собі втратити різноманітний європейський ринок із багатьма можливостями для торгівлі. План включав не лише фінансову допомогу, а й матеріальну допомогу (машини, зерно, транспортні засоби) для відновлення підприємств, від яких залежало виробництво.

Фінансові рамки плану Маршалла становили 12,5 мільярдів доларів між 1948-1952 роками, а найбільше отримали Велика Британія (6,9 млрд), Франція (5,5 млрд), Німеччина (3,9 млрд), Італія (2,9 млрд). Радянський Союз також брав участь у конференції в Парижі, яка відбулася 27 червня - 2 липня 1947 р., але він відмовився брати участь у плані Маршалла, і тому держави, які перебували під радянським впливом, не могли в ньому брати участь (весь Східний блок, включаючи Чехословаччину). Організація європейського економічного співробітництва була створена в 1948 році для розподілу коштів плану Маршалла¹.

Післявоєнна дипломатія зрештою призвела до створення європейських співтовариств, які згодом сформували сучасний Європейський Союз. Німеччина, Франція, Італія та країни Бенілюксу продемонстрували достатню рішучість і готовність до більш тісної європейської співпраці. Зокрема, Бельгія, Нідерланди і Люксембург утворюючи організацію Бенілюкс, прагнули створити ширшу інтеграцію між собою у формі митного союзу ще в 1944 році. Цю групу, що стоїть на самому початку європейської інтеграції, називали «шісткою» або «маленькою Європою».

¹ Schmidt H. Miles to go: from American plan to European Union / Helmut Schmidt // Foreign Affairs. 1997. Vol. 76. № 3. P. 213-221.

Шість держав, які уклали Паризький договір 1951 року та Римські договори 1957 року, займали територію, дуже схожу на територію правління Карла Великого у 800 році. Це, звичайно, не визначало успіх інтеграції, але це полегшувало пошук історичних паралелей. На думку багатьох політиків, у 1945 році закінчилася ера націоналізму та примату національних держав, які дискредитували себе під час Другої світової війни. Цей глобальний конфлікт можна витлумачити так: спочатку європейські країни обрали конкретні національні інтереси замість спільної безпеки, потім майже весь континент був завойований найагресивнішими європейськими державами, керуючись не націоналізмом, а расизмом і геноцидом, і, нарешті, війну виграли позаєвропейські багатонаціональні держави: США та СРСР.

На тлі посилення суперництва між США та Радянським Союзом у Європі почали відбуватися процеси, які призвели до суттєвих змін у відносинах між демократичними країнами Заходу. Вони стосувалися започаткування європейської інтеграції, яка мала вирішити низку завдань, що постали перед національними державами. Вони стосувалися як економічної сфери, так і проблем, пов'язаних із забезпеченням безпеки. Інтеграція між західноєвропейськими країнами не могла б відбутися без активної ролі США на європейському континенті¹.

Через провал Європейського оборонного співтовариства (було заплановано як організацію об'єднаних збройних сил шести західноєвропейських країн: Франції, ФРН, Італії, Бельгії, Нідерландів та Люксембургу. Ця організація мала бути створена згідно з договором, підписаним 27 травня 1952 року у Парижі) на початку 1950-х років інтеграція тривалий час мала переважно економічний вимір. Поширена думка, що Друга світова війна стала дуже важливим поворотним моментом у трансформації міжнародної політики. Війна закінчилася політичним

¹ Джеджора О. Історія європейської цивілізації. Частина I. До кінця XVIII століття. Львів: В-во ЛБА, 1999. С.29

вакуумом через руйнування балансу сил і труднощі в досягненні загального мирного договору, що дуже швидко призвело до створення двох ворогуючих ідеологічних таборів¹.

Оскільки Радянський Союз отримав ядерний потенціал у 1949 році та розробив не лише ядерні арсенали, але й засоби доставки боєголовок, можливість ядерного конфлікту, який призведе до глобального знищення, продовжувала зростати. Гонка озброєнь актуалізувала необхідність створення системи, яка могла б забезпечити безпеку окремих країн у разі реальної зовнішньої загрози, якою для США та Західної Європи був Радянський Союз.

Можна констатувати, що після двох світових воєн вдалося повернутися до ідеї соціального, морального та цивілізаційного прогресу як рушійної сили європейського напрямку. Ідея бажаного безперервного зростання на деякий час перемістилася в конкретну сферу, економіку, і лише з цієї позиції пізніше знову поширилася на ширше соціальне та політичне мислення. У Європі другої половини 20 століття не можна не помітити акцент на економічній кон'юнктурі. Так зване німецьке диво отримало загальне визнання. Європейська співпраця згодом була створена навколо економічних організацій, таких як Європейське співтовариство вугілля та сталі, Європейське економічне співтовариство чи Європейське співтовариство з атомної енергії. Навіть сьогодні не можна не помітити акцент на економічній інтеграції Європи².

Таким чином, першим кроком практичної інтеграції стало створення в 1948 р. Організації європейського економічного співробітництва (ОЄЕС), 18 членів якої спільно приймали рішення про розподіл американської допомоги за планом Маршалла; у 1961 році вона стала ОЕСР. У 1949 р. з ініціативи У.

¹ Featherstone K. Jean Monnet and the «Democratic Deficit» in the European Union Journal of Common Market Studies // Verlag Politik Wissenschaft. Bonn. 1994. №32. S.149-170.

² Палагнюк Ю. В. Еволюція теоретичних основ європейської інтеграції: державно-управлінський аспект // Публічне адміністрування: теорія і практика : Електронний збірник наукових праць. 2013. Вип. 2 (10)

Черчилля було засновано Раду Європи з широким розмахом, сьогодні переважно у сфері прав людини. У тому ж році в Москві була створена Рада Економічної Взаємодопомоги (РЕВ), яка припинила своє існування в 1991 році. У 1952 році було створено багатонаціональне Європейське об'єднання вугілля і сталі, в якому шість учасників (Бельгія, Франція, Італія, Люксембург, ФРН і Нідерланди) координували своє виробництво, щоб уникнути економічних конфліктів, які сприяли Першій світовій війні.

Ті самі держави підписали Римські договори про Євроатом і Спільний ринок у 1957 році, створивши Європейське економічне співтовариство (ЄЕС) і Європейську асоціацію вільної торгівлі (ЄАВТ) у 1960 році.

1.2. Міжнародне становище європейських країн та початок об'єднувчих процесів

Устрій післявоєнної Європи широко обговорювався вже під час війни та після її закінчення. Звільнення Європи від воєнних страждань здавалося дуже перспективним елементом для майбутнього розвитку. І поки громади Європи дихали свіжим повітрям миру, політики та інші впливові групи намагалися вирішити питання устрою Європи. Одним із основних завдань, що стояли перед державами коаліції-переможниці у Другій світовій війні, було встановлення нового світового порядку, особливо в Європі, завдяки якому могли б бути забезпечені мир і безпека. Ще під час війни виникли серйозні розбіжності у поглядах між країнами великої трійки. У той час як британський прем'єр-міністр Уїнстон Черчилль прагнув створити систему балансу сил, завдяки якій Великобританія, США і навіть Німеччина створили б протизавагу Радянському Союзу, президент США Франклін Делано Рузвельт висунув ідею "Чотири поліцейські"¹, тобто директорат США, Великобританії, СРСР і Китаю, який би протидіяв загрозам, швидше за все, з боку Німеччини.

¹ Соков И. А. К вопросу о предпосылках и начале холодной войны между Западом и Востоком // Армия и общество. Волгоград. Выпуск № 4 (36). 2013. 11 с.

Іншу концепцію представив лідер Радянського Союзу Йосип Сталін. Він прагнув розширити сферу впливу Росії та створити з підлеглих держав буфер між СРСР і Німеччиною. Різниця в представлених способах мислення стосувалася не лише конкретних пропонованих рішень, а й впливала з використання інших теоретичних джерел щодо міжнародних відносин. Ідеї Черчіля та Сталіна можна було б помістити в реалістичне бачення міжнародної реальності, тоді як ідеї Рузвельта чітко містять ідеалістичні елементи ліберальної теорії.

Однак суперечка між реалізмом і ліберальним підходом не була важливою з точки зору планування післявоєнного ладу. Незважаючи на створення ООН як універсальної організації колективної безпеки, міжнародні відносини після 1945 р., у зв'язку з початком холодної війни, розвивалися відповідно до реалістичної парадигми.

На тлі загострення суперництва між США і СРСР в Європі почали відбуватися процеси, які призвели до суттєвих змін у відносинах між демократичними країнами Заходу. Вони стосувалися започаткування європейської інтеграції, яка мала вирішити низку завдань, що постали перед національними державами. Вони стосувалися як економічної сфери, так і проблем, пов'язаних із забезпеченням безпеки¹.

Інтеграція між західноєвропейськими країнами не могла б відбутися без активної ролі США на європейському континенті. Американці допомогли європейцям як у відбудові економіки після воєнних руйнувань, завдяки чому могла відбутися політична стабілізація окремих країн, так і забезпечили безпеку завдяки створенню НАТО.² Однак це не означало, що європейці також не намагалися самостійно створити систему протидії зовнішнім загрозам, але ці дії завершилися частковим успіхом.

¹ Буряк П.Ю., Гупало О.Г. Європейська інтеграція і глобальні проблеми сучасності: Навчальний посібник. // «Хай-Тек Прес». Київ, 2008. С.204

² Милявская К.Е. Влияние США на развитие европейской интеграции в области безопасности и обороны // Журнал мировых исследований развития (МИР). 2017. №2. С. 33–44

Початок холодної війни був не єдиним проявом трансформації на міжнародній арені¹. Велике значення мало створення і подальше застосування Сполученими Штатами атомної бомби проти Японії двічі в 1945 році, що призвело до безпрецедентної в історії людства гонки озброєнь. З набуттям Радянським Союзом ядерного потенціалу в 1949 році та розвитком не лише ядерних арсеналів, а й засобів доставки боєголовок, можливість спалаху ядерного конфлікту, який призведе до глобального знищення, стрімко сростав².

У 1950-х і 1960-х роках, кількість ядерних держав зростає — Великобританія (1952), Франція (1960) і Китай (1964). Гонка озброєнь актуалізувала необхідність створення системи, яка могла б забезпечити безпеку окремих країн у разі реальної зовнішньої загрози, якою для США та Західної Європи був Радянський Союз. З точки зору європейців, забезпечення безпеки в період відразу після закінчення Другої світової війни мало також інший вимір.

Цілком реально такі країни, як Франція та Велика Британія, враховували потенційну загрозу з боку Німеччини, оскільки саме цю країну звинуватили у розв'язанні двох світових воєн у першій половині XX століття. Але на відміну від Радянського Союзу, який дуже швидко почав сприйматися як суперник не лише на європейському континенті, а й у глобальному масштабі для США, Німеччина розглядалася як потенційний партнер. Як підкреслив Вінстон Черчилль у своїй знаменитій промові в Цюрихському університеті 19 вересня 1946 року³: «Винні повинні бути покарані. Німеччина повинна бути позбавлена можливості переозброїтися і вести ще одну агресивну війну. Але коли все це зроблено, помста повинна закінчитися. Має відбутися те, що Гладстон багато років тому назвав «актом

¹ Дайнен Д. Дедалі міцніший Союз. Курс європейської інтеграції / Пер. з англ. М. Марченко // К.І.С. Київ. 2006. С.196

² Лук'яненко Д. Г., Чужикова В.І. Спільний європейський економічний простір: Гармонізація мегарегіональних суперечностей: Монографія // «Інститут сучасного підручника». Київ. 2007. С.174-175

³ Черчилль У. Мускули мира. Пер. с англ. // ЭКСМО-Пресс. Москва. 2002. С. 498 - 502.

благословенного забуття». Ми всі повинні відвернутися від жахів минулого. Треба дивитися в майбутнє»¹.

Черчілль, закликаючи до створення Сполучених Штатів Європи, бачив у ньому важливе місце для Німеччини, оскільки партнерство між Францією та Німеччиною мало стати основою об'єднаної Європи. Таке визначення ролі Німеччини на європейському континенті було свідченням нового погляду на відносини між не такими далекими суперниками. Так само, як протягом століть суперництво між Францією та Німеччиною часто призводило до конфліктів у європейському вимірі, примирення між цими двома країнами можна розглядати як основу мирної Європи.

Вирішення німецького питання шляхом контролю над Німеччиною, але водночас роблячи цю країну партнером, було важливим для започаткування процесів євроінтеграції та створення ефективної європейської оборонної системи.

Дилема щодо того, чи слід розглядати Німеччину як колишнього ворога чи майбутнього союзника, з часом почала втрачати значення через зростаючу загрозу з боку Радянського Союзу. Було зрозуміло, що Німеччина повинна не тільки стати партнером, але й поступово почати відігравати важливу роль у політичній архітектурі та архітектурі безпеки, що формується в Європі. Такий спосіб мислення, партнерство з Німеччиною, одночасно контролюючи цю країну, щоб вона знову не стала загрозою, був основою плану міністра закордонних справ Франції Робера Шумана, який призвів до створення Європейської компанії вугілля та сталі.²

За підсумками переговорів «малої Європи» 18 квітня 1951 року було підписано Паризький договір, який підтвердив створення Європейського

¹ Андрусевич, Н. І. Історія розвитку громадянства Європейського Союзу // Держава і право. Київ. Вип. 13 2001. С. 493–497.

² Палагнюк Ю.В. Еволюція теоретичних основ європейської інтеграції: державно-управлінський аспект Публічне адміністрування: теорія та практика. 2013. Вип. 2. С. 76-85.

об'єднання вугілля та сталі.¹ Нідерланди спочатку вагалися щодо своєї участі, оскільки хотіли, щоб Велика Британія також стала повноправним членом. Однак вона була досить скептично налаштована і їй бракувало бажання піти на цей крок. Її економічні інтереси були в основному спрямовані на США та Співдружність.²

Важливою інституцією була також Спільна асамблея, що складалася з депутатів від країн-членів. Францію, Італію та Німеччину представляли по 18 осіб від кожної країни, Нідерланди та Бельгія мали по 10 членів, а Люксембург лише 4 члени. Асамблея контролювала діяльність Верховного офісу і, на основі голосування, могла бути звільнена Асамблеєю.³

Промова Черчилля була одним із численних закликів до об'єднання європейського континенту, що з'явилися після 1945 року. Хоча вони часто мали різний характер, однією з основних цілей було досягнення миру в Європі. У спробі визначити майбутнє Європи, ним було зроблено спробу відповісти на три фундаментальні питання. По-перше, розглянуто причини розпаду старої системи, тобто тієї, що існувала у міжвоєнний період. Відповідаючи на це запитання, було піднято низку питань. Перш за все, вважалося, що мир неможливо зберегти через необмежену конкуренцію між національними державами, але інтереси простих громадян також не враховувалися⁴.

Тому часто заявлялося, що нова система має бути наднаціональною за своєю суттю, базуватися на демократичних засадах і гарантувати права людини. По-друге, він намагався виявити проблеми, які окремі національні держави не могли вирішити самотійно. Виклики, які було виділено,

¹ Договір об утворенні Європейського об'єднання вугля і сталі. 1951. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/MU51002?an=213> (дата звернення 20.05.2024)

² Бодрук О. Теоретичні засади створення міжнародних структур безпеки // Науковий вісник Дипломатичної академії України. 2000. Випуск 4 С.122

³ Світова та європейська інтеграція: організаційні засади : Навчальний посібник / за редакцією: Я. Й. Малик, М. З. Мальський // Львів. нац. ун-т ім. І.Франка.- Львів, 2001. 402 с.

⁴ Becker-Döring C. Die Außenbeziehungen der Europäischen Gemeinschaft für Kohle und Stahl von 1952-1960 / C. Becker-Döring. // Campus Verlag,. Stuttgart. 2003. 300 s.

передусім включали відновлення економіки після воєнних руйнувань та забезпечення безпеки через німецьку проблему та зростаючу загрозу з боку Радянського Союзу.

По-третє, необхідно було визначити спосіб розподілу компетенцій у системі, створеній після Другої світової війни. Вже на самому початку міркувань про необхідність об'єднання європейського континенту з'явилися протилежні проекти, які ґрунтувалися або на наднаціональній, або на міжурядовій моделі. Суперечка між цими двома способами мислення була помітна в наступні десятиліття розвитку процесу європейської інтеграції, а також присутня в 21 столітті, незважаючи на те, що в нинішньому Європейському Союзі присутні як наднаціональні, так і міжурядові елементи.

Позиція Сполучених Штатів мала ключове значення для реконструкції, стабілізації та інтеграції Європи після Другої світової війни. Спочатку американська політика не була повністю викристалізована і лише з 1947 року, внаслідок зростання розбіжностей з Радянським Союзом, вона була переосмислена. Важливими елементами у формуванні нової позиції США була видима військова перевага Радянського Союзу в Європі. У 1948 році в Європі було розміщено лише 200 000 солдатів. Передбачалося подальше скорочення американських солдатів до 95 тисяч. Навіть з урахуванням французьких, голландських і британських військ чисельність західних військ не відповідала чисельності радянських сил, загальна чисельність яких оцінювалася в 2 або навіть 4-5 мільйонів солдатів.¹ Значна частина Червоної Армії була дислокована в західній частині СРСР і Східній Європі. Розуміння справжніх намірів Йосипа Сталіна щодо Східної Європи та Німеччини, які спочатку були незрозумілі американцям, відіграло важливу роль у формуванні нової політики щодо Європи.

¹ Melvyn P. L. Strategy, Diplomacy, and the Cold War: The United States, Turkey, and NATO, 1945–1952 // Journal of American History. 1985. Volume 71, Issue 4. P. 807–825.

Проте вже наприкінці 1945 р. і в 1946 р. було зрозуміло, що Радянський Союз не має наміру виконувати свої зобов'язання, що випливають з угод, укладених у Ялті та Потсдамі. Стало зрозуміло, що Польща не буде демократичною, повністю увійшовши до сфери впливу СРСР, а возз'єднання Німеччини буде неможливим через початок процесу комунізації та мілітаризації окупованої Червоною армією Східної Німеччини. Саме питання Східної Європи стало головною проблемою у відносинах США і СРСР.

Проведена Радянським Союзом політика *fait accompli* (буквально означає “здійснений факт”). Він використовується для опису ситуації або дії, яка вже відбулася і не може бути змінена, тобто перед людьми ставиться свершившийся факт, з яким вони змушені миритися) призвела до посилення американської позиції навесні 1946 р. та ініціювання президентом Труменом так званої «жорсткої лінії», завдяки якій вдалося змусити Радянський Союз вивести свої війська з Ірану.

Ще до повного переосмислення американської політики, яке нарешті відбулося в 1947 році, «Довга телеграма», яку 22 лютого 1946 року надіслав молодий дипломат з посольства США, була дуже важливою для формування нового способу мислення американською адміністрацією про відносини з Радянським Союзом у Москві.¹

Кеннан дуже чітко охарактеризував справжні цілі зовнішньої політики Радянського Союзу. Спираючись на слова Сталіна 1927 року про майбутній спалах конкуренції між двома центрами, соціалістичним і капіталістичним, за контроль над світовою економікою, і маючи на увазі передусім комуністичну ідеологію, він застерігав, що для Радянського Союзу, «оточеного» капіталістичними державами, досягти постійне мирне співіснування з ними в довгостроковій перспективі неможливе. Він також пояснив це невротичним поглядом Кремля на міжнародні справи, який був результатом

¹ Телеграмма посольства США в Москве №511. «Длинная телеграмма»./ перевёл И.Ильинский // Главный противник. 2006. URL: <http://www.doc20vek.ru/node/332> (дата звернення 20.05.2024)

інстинктивного відчуття незахищеності росіян. Довга телеграма була перекладена мовою політичної практики в меморандумі Гаррісона Фрімена Метьюза з Державного департаменту від 1 квітня 1946 року¹.

У ньому зроблено висновок, що експансіонізму Радянського Союзу як тоталітарної держави слід протистояти насамперед дипломатичними засобами. Якщо вони виявляться неефективними, не виключається застосування військової сили, хоча постулюється необхідність отримання попереднього дозволу ООН. Наведені вище документи свідчать про поступову кристалізацію американської позиції щодо Радянського Союзу, про що свідчить звільнення Генрі Егарда Воллеса з посади міністра торгівлі, який закликав до політичної угоди з Росією і стверджував, що капіталістична та комуністична системи могли дружньо конкурувати один з одним і поступово ставати більш схожими один на одного. Ця подія продемонструвала розбіжності в американській адміністрації, особливо тому, що Уоллес був впливовим політиком, який раніше обіймав посаду міністра сільського господарства за президента Рузвельта та віце-президента в 1941–1945 роках. Мислення в реалістичних категоріях почало переважати над ідеалістичним (ліберальним) підходом, що стало результатом наростання протистояння між двома наддержавами, хоча політична риторика, не лише США, поєднувала типові реалістичні категорії з ліберальними термінами. Вінстон Черчилль, лідер опозиції у Великій Британії, виголосив свою знамениту промову у Фултоні в США 5 березня 1946 року².

Цю промову трактують як оголошення про початок холодної війни, оскільки Черчилль заявив, що поділ Європи став фактом через опускання залізної завіси та створення радянської сфери впливу в Центральній та Східній Європі. Черчилль не лише зосереджувався на діагностиці тогочасної

¹ Віднянський С. В., Мартинов А. Ю. Об'єднана Європа : від мрії до реальності : історичні нариси про батьків-засновників Європейського Союзу. Київ : Інститут історії України Національної академії наук України, 2009. С.314

² Черчилль У. Мускулы мира. Пер. с англ. // ЭКСМО-Пресс. Москва. 2002. С. 482 – 485.

міжнародної ситуації, а закликав до конкретних дій. Він закликав до нової єдності в Європі та дуже чітко наголосив на ролі Сполучених Штатів у співпраці з Великою Британією у вирішенні міжнародних проблем. Однак він виступав проти балансу сил. Він звернув увагу на необхідності для західних демократій діяти разом відповідно до принципів Статуту ООН.

З іншого боку, показуючи перспективу боротьби із загрозою з боку Радянського Союзу, Черчилль підкреслював, що сила — це єдине, чим росіяни захоплюються, і не поважають слабкість, особливо у військовій сфері. Хоча промова Черчилля викликала неоднозначну реакцію, він висловив те, що вже обговорювалося в американській адміністрації на той час, але не було оприлюднено, як, наприклад, «Довга телеграма» Кеннана. В інтерв'ю щоденній газеті «Правда» Йосип Сталін вважав промову Черчилля вираженням расистської теорії про те, що ті, хто розмовляє англійською, повинні правити іншими націями світу¹.

Водночас він заявив, що це свідчить про підготовку до війни з Радянським Союзом. Така риторика Сталіна підтвердила посилення напруги у відносин між Радянським Союзом та Сполученими Штатами і повністю продемонструвала необхідність переосмислення американської зовнішньої політики та необхідність інтеграції між демократичними європейськими країнами. Як підкреслив у грудні 1947 року міністр закордонних справ Великобританії Ернест Бевін, через те, що Радянський Союз не буде розумно розвивати відносини із Заходом, виживання Західної Європи залежить від створення певної форми союзу за підтримки США.

Першим офіційним провісником нового підходу Сполучених Штатів до міжнародної політики стала доктрина Трумена, проголошена американським президентом у промові в обох палатах Конгресу 12 березня 1947 р. Вона була надзвичайно важливою, оскільки вже під час її підготовки визначено

¹ Коваленко С.О. Концептуально-методологічні засади аналізу євроінтеграційної політики //Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. 01/2008. Вип. 32. С. 210-219.

активний метод протидії експансiонiзму Радянського Союзу. У сiчнi 1946 року в прес-релiзi Державного департаменту про ситуацiю в Грецiї говорилося, що економiчна допомога мала призвести до негайного полiпшення економiчної ситуацiї, що створило б сприятливі умови для демократичних виборiв. Вибори призведуть до покращення полiтичної ситуацiї, що, у свою чергу, у довгостроковiй перспективi значно сприятиме економiчному вiдновленню та майбутнiй стабiлiзацiї. Тому американська стратегiя зводилася до використання економiчних iнструментiв (економiчної допомоги) для досягнення економiчних цiлей (економiчна стабiлiзацiя та вiдродження), а отже, i полiтичних цiлей (демократизацiя та полiтична стабiлiзацiя)¹.

Завдяки таким дiям слiд було зупинити експансiю комунiзму. Цей спосiб мислення був дуже чiтко пiдкреслений 27 лютого 1946 року пiд час зустрiчi президента Гаррi Трумена, державного секретаря Джорджа Маршалла та заступника державного секретаря Дiна Ачесона з делегацiєю Конгресу. У свiтi, на думку американської адмiнiстрацiї, домiнували двi великi держави. Стверджувалося, що такої поляризацiї не було з часiв Афiн, Спарти, Риму та Карфагена. Це пiдняло проблему безпеки для Сполучених Штатiв, оскiльки iснували побоювання, що в майбутньому комунiзм може контролювати аж двi третини свiту. Тому надання допомоги Грецiї мало на метi зупинити експансiю комунiзму, через спроби Москви взяти цю краiну пiд контроль. Водночас ставилося за мету не допустити оточення Туреччини, оскiльки, як наголошувалося, Радянський Союз систематично прагнув оточити Туреччину та Нiмеччину контрольованими ним краiнами. Полiтику стримування трактували як протистояння демократiї та комунiзму, тобто з точки зору цiнностей, а не вiйськової сили².

¹ Нiколас Мусис. Усе про спiльнi полiтики Європейського Союзу / Пер. з англ. // К. І.С. Київ. 2005. XIV с. С.124

² Paul Pierson Politics in Time: History, Institutions, and Social Analysis / P. Pierson // NJ: Princeton University Press. Princeton .2004. 208 pp.

Зіткнення між США та СРСР було представлено як передусім ідеологічний конфлікт, звідси сильний акцент на використанні економічних інструментів для досягнення політичних цілей. Дискусійним питанням залишається оцінка американської політики, ототожненої з президентом Гаррі Труменом, з точки зору теорії міжнародних відносин. Враховуючи різні думки з цього приводу, здається найбезпечнішим охарактеризувати позицію Трумена як суміш реалізму та ліберального підходу. Політика стримування була частиною конкуренції з Радянським Союзом і пізніше була доповнена НАТО, що можна класифікувати як реалістичний підхід. Проте вона ґрунтувалася на ідеалістичній вірі в силу демократичних держав і можливість досягнення міжнародного миру шляхом поширення демократії. Ця віра була основою доктрини Трумена, але вона також була чітко виражена в промові, виголошеній Гаррі Труменом 20 січня 1949 року під час інавгурації його другого терміну. Він рішуче заявив: «Демократія вірить, що вільні нації можуть справедливо врегулювати свої розбіжності та підтримувати міцний мир».

Зустріч 27 лютого 1947 року в Білому домі допомогла президенту Трумену переконати Конгрес прийняти програму допомоги для Греції та Туреччини та провести більш активну політику проти експансії комунізму. Зустріч була надзвичайно важливою, оскільки обидві палати Конгресу контролювалися республіканцями-ізоляціоністами. Заручившись підтримкою конгресменів, президент Гаррі Трумен нарешті виступив 12 березня 1947 року перед обома палатами Конгресу з промовою, в якій оголосив доктрину, пізніше названу доктриною Трумена.¹

Це був офіційний вісник нової американської політики. У ньому Трумен попросив 400 мільйонів доларів допомоги Греції та Туреччині для сприяння економічній і політичній стабілізації обох країн. Згідно із заявою

¹ Речь Трумэна на заседании Конгресса 12 марта 1947г. "Доктрина Трумэна". 2009 URL: <http://www.coldwar.ru/truman/doctrine.php> (дата звернення 20.05.2024)

самого президента, метою американської політики була підтримка вільних націй, які протистоять діям озброєних меншин або зовнішньому тиску, що ототожнюється з діяльністю тоталітарних режимів. Ідея полягала в тому, щоб протидіяти нав'язуванню окремих країн тоталітарних режимів, що, як наголошував Трумен, мало місце в таких країнах, як Польща, Румунія та Болгарія, всупереч ялтинським рішенням. Американська стратегія базувалася на переконанні, що дії Радянського Союзу внаслідок прямої чи непрямой агресії порушили основи міжнародного миру, а отже, й безпеки Сполучених Штатів.

Обґрунтування нової американської політики не було реалістичним, оскільки Трумен у своїй промові не посилався на такі категорії, як баланс сил. Суперництво з Радянським Союзом, хоча назва цієї країни у промові не фігурувала, президент, представив як боротьбу двох систем цінностей, між демократією та тоталітаризмом.

Підтримка Греції та Туреччини була продиктована побоюваннями щодо можливості потрапляння цих країн у сферу впливу СРСР, що дозволило б СРСР отримати вільний вихід до Середземного моря. Найбільш проблемна ситуація склалася в Греції, яку роздирала громадянська війна 1946–1949 років між комуністичними партизанами та правлячими роялістами. Однак перемога комуністів у Греції могла негативно вплинути на розвиток ситуації в Туреччині. Доктрина Трумена мала важливе значення не тільки з точки зору трансформації зовнішньої політики США, а й для розвитку ситуації на європейському континенті. Хоча й не без суперечок, доктрина Трумена стала поворотним моментом у визначенні міжнародної участі Сполучених Штатів.

Це означало, що американці не тільки не повернуться до політики ізоляціонізму після Другої світової війни, але, більш того, будуть активно боротися з комунізмом у різних частинах світу. Тому це був сигнал про початок глобальної конкуренції з Радянським Союзом, у якій Європа

відігравала особливо важливу роль. Доктрина Трумена була першим елементом нового підходу Сполучених Штатів до міжнародної безпеки.

Прийнята стратегія передусім полягала у використанні економічних інструментів для досягнення політичних цілей. Отже, безпека була похідною від економічної стабілізації та розвитку демократії. Дуже важливим доповненням до такого способу мислення стало подальше створення Атлантичного альянсу, це означало, що американці не виключали використання військової сили для забезпечення безпеки європейських країн. Саме Сполучені Штати, як супердержава з ядерною зброєю, стали відповідальними за європейську безпеку¹.

Розширенням доктрини Трумена був план Маршалла, про який американський державний секретар оголосив у промові, виголошеній у Гарвардському університеті 5 червня 1947 року. Джордж Маршалл розширив географічний масштаб американської економічної допомоги з метою економічної та політичної стабілізації європейського континенту. План Маршалла ґрунтувався на подібній стратегії, яка вже була озвучена під час доктрини Трумена. Безпека, яка була основною захищеною цінністю, розумілася широко. Її забезпечення мало бути досягнуто не тільки військовими, а й економічними засобами.

Завдяки відбудові після воєнних руйнувань і створенню бази для економічного розвитку мала відбутися економічна стабілізація окремих країн як необхідна умова політичної стабілізації та консолідації демократії. Стабілізація була ключем до забезпечення безпеки, оскільки вона усувала можливість експансії комунізму. Нова американська політика у формі доктрини Трумена та плану Маршалла була завершена та повністю сформульована в анонімній на той час статті «Джерела радянської поведінки», опублікованій у липневому номері *Foreign Affairs* за 1947 рік.

¹ Копійка В., Шинкаренко Т. Європейський Союз: заснування і етапи становлення. Київ, 2001. С 199

Автором цієї статті був Джордж Кеннан, який на той час очолював групу планування політики в Державному департаменті.

Стаття Кеннана, ввівши термін «політика стримування», стала основою для дій на міжнародній арені для кількох поколінь американців. Кеннан, аналізуючи ідеологічні основи політики Радянського Союзу, вказував, що вона ґрунтувалася на вірі у вроджений антагонізм між капіталізмом та соціалізмом і непогрішимість Кремля¹.

Тому він запропонував, що головним елементом будь-якої політики Сполучених Штатів щодо Радянського Союзу має бути довгострокове, терпляче, але тверде й пильне стримування російських експансіоністських тенденцій. Визначаючи політику стримування, Кеннан заявив, що вона «розроблена як протистояння з відповідними силами проти росіян скрізь, де вони демонструють бажання порушити інтереси мирного та стабільного світу».

Хоча політика стримування Кеннана була прийнята послідовними американськими адміністраціями протягом холодної війни до 1989 року, її оголошення не обійшлося без суперечок. В самій адміністрації Трумена набула популярності більш конфронтаційна версія політики стримування. Кеннан розглядав загрозу з боку Радянського Союзу в політичних термінах і тому підтримував використання економічних інструментів або психологічної війни. Проте його наступник на посаді керівника «Групи політичного планування» Пол Нітце розглядав радянську загрозу переважно як військову, що призвело до ухвалення в 1950 році надсекретного звіту Ради національної безпеки № 68 (NSC 68), який можна розглядати як офіційну інтерпретацію стратегії США під час холодної війни. Документ № 68 поєднує мислення в реалістичних і ліберальних категоріях.

¹ Дейвіс Норман. Європа. Історія / Переклав з англ. П. Тарашук. – Вид. 2-ге. Київ: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. С.28

З одного боку, це передбачало значне збільшення військового потенціалу США. З іншого боку, боротьба з комунізмом, яка набула глобального виміру, характеризувалася в моральному плані як захист демократичних цінностей та інститутів. Початкову концепцію політики стримування Кеннана також критикували як надто оборонну.

Під час президентської кампанії 1952 року Джон Фостер Даллес, який обіймав посаду держсекретаря президента Дуайта Ейзенхауера з 1953 по 1959 рік, вважав, що американська політика повинна рухатися далі. Її метою має бути не просто стримування, а змусити радянські війська відступити та зрештою звільнити Східну Європу. І доктрина Трумена, і план Маршалла мали на меті зупинити експансію комунізму за допомогою економічних інструментів, хоча головною метою плану Маршалла була економічна реконструкція європейських країн після воєнних руйнувань. Економічна реконструкція та стримування комунізму були дуже тісно пов'язаними, навіть взаємозалежними цілями¹.

Кінцевою метою плану Маршалла було створення західної спільноти націй, об'єднаних подібними цінностями, спільними інтересами, колективною безпекою та міцними торговельними зв'язками у відкритій економічній системі. Завдяки стримуванню країнам Західної Європи була забезпечена безпека, необхідна для реалізації програми реконструкції економіки.

Нова американська політика та зміни умов на європейському континенті мали вплив на концепції та дії західноєвропейських країн, зокрема двох держав, тобто Великобританії та Франції, у визначенні обсягу і методу формування співпраці між собою. У центрі уваги були основні питання відбудови економіки та забезпечення безпеки. Однак у мисленні як англійців, так і французів європейська безпека сприймалася не лише в

¹ Kunz D. B. The Marshall Plan reconsidered: a complex of motives / Diane B. Kunz // Foreign Affairs. 1997. Vol. 76. № 3. P. 162–170.

контексті зростаючої загрози з боку Радянського Союзу, а й враховувала необхідність протидії потенційному посиленню німецької могутності. Питання визначення майбутнього Західної Німеччини, яка спочатку розглядалася як потенційна загроза, але також як і можливий майбутній партнер, стало одним із центральних питань, навколо якого формувалася дискусія про європейську безпеку та інтеграцію. Початки співпраці між західноєвропейськими країнами у сфері безпеки можна помітити у поверненні до більш тісних контактів між Великою Британією та Францією, які після закінчення Другої світової війни продемонстрували різні інтереси на Близькому Сході та в Німеччині.

Значними поштовхами для співпраці стали зростаючий розкол Європи через початок холодної війни та заклики до євроінтеграції. В обох випадках ключову роль відігравало питання забезпечення безпеки. Розкол Європи був пов'язаний з реальною загрозою з боку Радянського Союзу та необхідністю протидії їй. Прагнення до європейської єдності були спрямовані на встановлення мирної Європи після катастрофічного досвіду двох світових воєн і спочатку були пов'язані, серед іншого, з вирішенням німецького питання.

Переорієнтація політики Вашингтона, започаткована доктриною Трумена, а потім виражена в рамках плану Маршалла та доктрини стримування, завершилася створенням Атлантичного альянсу в 1949 році. Уже під час підписання Брюссельського договору президент США у своїй промові перед Конгресом Гаррі Трумен висловив сподівання, що рішучість вільних націй Європи захистити себе буде зустрінута з такою ж рішучістю Сполученими Штатами, щоб допомогти їм. Такий підхід відповідав позиції самих європейців.

Брюссельський договір, також відомий як Брюссельський пакт, був засновницьким договором Західного Союзу між 1948 і 1954 роками, коли до нього було внесено зміни як Модифікований Брюссельський договір і служив

установчим договором Західного союзу до його припинення в 2010 році. Договір передбачав організацію військового, економічного, соціального та культурного співробітництва між державами-членами, а також положення про взаємну оборону.

Договір був підписаний 17 березня 1948 року Бельгією, Францією, Люксембургом, Нідерландами та Сполученим Королівством, членами Західного Союзу, як розширення Дюнкеркського договору, який був підписаний між Британією та Францією минулого року для захист від можливої німецької чи радянської агресії після закінчення Другої світової війни.

Необхідність підкріпити зобов'язання Північноатлантичного договору відповідними політичними та військовими структурами призвела до створення Організації Північноатлантичного договору (НАТО). У грудні 1950 року сторони Брюссельського договору вирішили передати штаб-квартиру, персонал і плани Організації оборони Західного Союзу НАТО, Верховний штаб якої взяв на себе відповідальність за оборону Західної Європи.

Створення НАТО разом із підписанням низки договорів про заснування Організації європейського економічного співробітництва (квітень 1948 р.), Ради Європи (травень 1949 р.) та Європейського об'єднання вугілля та сталі (квітень 1951 р.) залишило Договір про Брюссель і його Західний Союз позбавлені повноважень.

До договору було внесено зміни на Паризькій конференції 1954 року внаслідок невдачі Франції ратифікувати Договір про заснування Європейського оборонного співтовариства: Загальний договір (нім. Deutschlandvertrag) 1952 року офіційно назвав EDC необхідною умовою кінця союзників. окупації Німеччини, і виникло бажання включити Німеччину в західну оборонну архітектуру. Модифікований Брюссельський договір перетворив Західний Союз на Західноєвропейський Союз (ЗЄС),

після чого Італія та Німеччина були прийняті. Хоча ЗЄС, створений Модифікованим Брюссельським договором, був значно менш потужним і амбітним, ніж початковий Західний Союз, членство Німеччини в ЗЄС вважалося достатнім для припинення окупації країни відповідно до Загального договору.

За кілька днів до підписання Брюссельського договору міністр закордонних справ Великобританії Ернест Бевін надіслав телеграму до Вашингтона, в якій наголосив на необхідності створення регіонального атлантичного військового пакту через загрозу з боку Радянського Союзу. Членами такого альянсу можуть бути такі країни, як Сполучені Штати, Великобританія, Канада, Ірландія, Ісландія, Норвегія, Данія, Португалія, Франція та, у разі демократизації, також Іспанія¹.

Ідея «єдиної Європи» має давню історію, що сягає корінням у часи середньовіччя та раннього нового часу, коли різні мислителі та політичні діячі пропонували створення об'єднань європейських держав для протистояння зовнішнім загрозам та забезпечення миру на континенті. Проте, саме події Другої світової війни та її наслідки стали каталізатором для переосмислення та актуалізації цієї ідеї в контексті створення нового післявоєнного порядку. Під час та після війни, європейські держави зіткнулися з необхідністю відновлення економіки, забезпечення стабільності та запобігання новим конфліктам. Це призвело до пошуку нових форм співпраці та інтеграції, які б могли забезпечити мир та процвітання на континенті. Модифікований Брюссельський договір та створення Західноєвропейського Союзу (ЗЄС) були важливими кроками у розвитку ідеї єдиної Європи, яка вже не обмежувалася лише економічними аспектами, але й включала в себе оборонні та політичні виміри. Ініціатива Ернеста Бевіна щодо створення регіонального атлантичного військового пакту, який згодом

¹ Бодрук О. Теоретичні засади створення міжнародних структур безпеки // Науковий вісник Дипломатичної академії України. 2000. Випуск 4 С.122

призвів до формування НАТО, також відображає трансформацію ідеї єдиної Європи в контексті зовнішніх загроз та необхідності забезпечення колективної безпеки. Ці події відіграли ключову роль у формуванні післявоєнного європейського порядку та заклали основу для подальшої інтеграції, яка з часом призвела до створення сучасних європейських інституцій. Вони також відображають складність та багатовимірність процесів, що відбувалися в Європі в період з 1945 по 1957 роки, які були визначальними для розвитку континенту в напрямку єдності та співпраці.

2. Вплив Холодної війни на євроінтеграцію

2.1. Європейське економічне співробітництво як відповідь на виклики холодної війни

Трактуючи історію майбутнього Європейського Союзу, ми розглядаємо 1950-ті – роки 20 століття як роки початку європейської інтеграції, коли були створені три найважливіші європейські спільноти. Водночас ці роки є періодом виникнення та розвитку напруженості між Сходом та Заходом і періодом так званої залізної завіси. Колишні військові союзники стають ворогами з власними політичними та економічними інтересами. Комунізм на підйомі у Східній Європі, а Західна Європа починає боротися проти експансії комунізму за значної допомоги з боку США всіма невійськовими засобами, які є в її розпорядженні. Представники Західної Європи починають усвідомлювати, що ізоляція Німеччини (її західної частини) буде вже неможливою і що необхідно буде використовувати людський та економічний потенціал колишнього агресора, щоб мати можливість протистояти новому агресорів, якими вважаються держави Східного блоку на чолі з Радянським Союзом¹.

Таким чином, головною темою стає франко-німецьке примирення та переозброєння Німеччини та її інтеграція в Західну Європу. Суттєво посилюються позиції Франції, яка поволі стає двигуном усієї інтеграції, а з іншого боку, певною мірою послаблюється участь Великої Британії в розпочатому інтеграційному процесі. У цій атмосфері напруга між Сходом і Заходом продовжує посилюватися. Хоча блокаду Берліна, оголошену Сталіним, було знято 12 травня 1949 року, конференція міністрів закордонних справ чотирьох великих держав більше не в змозі досягти зближення позицій щодо Німеччини чи Берліна. Таким чином, холодна війна

¹ Яковюк І. В. Історичні передумови і основні етапи європейської інтеграції. Вісн. Акад. прав. наук України. №4. 2003. С. 82

триває і проблема оборони Західної Європи стає дедалі складнішою. Радянський Союз все ще має значну кількість солдатів і військової техніки на своїй окупованій території, з якою Західна Європа не в змозі протистояти навіть за допомогою США.

У минулі роки була розроблена концепція оборони Західної Європи, яка розраховувала на утримання військ супротивника в районі Рейну, але ця концепція виявилася стратегічно хибною. Причина цього полягала в тому, що допуск ворожих військ до Рейну означав би, що СРСР буде передана територія з величезним промисловим і людським потенціалом у Західній Німеччині, від якої, по суті, нічого не залишиться. Тоді частина Західної Європи, що залишилася, стала б радше неприємністю, ніж реальною військовою загрозою для наступаючих радянських військ. Крім того, як виявилось через кілька десятиліть, плани Радянського Союзу були більш далекосяжними і вони розраховували просунутися аж до території Франції.

Оскільки Радянський Союз почав мати власну ядерну зброю в 1949¹ році домінування США було усунено, почала з'являтися ідея переозброєння Німеччини. Перш за все Сполучені Штати були стурбовані військовою слабкістю Європи, яку вони зобов'язалися захищати. Вони почали думати про озброєння Західної Німеччини, особливо тому, що Радянський Союз організував у східній зоні дуже сильну поліцію, озброєну важкою зброєю. Були також ідеї про включення Німеччини в Атлантичний пакт. Американський і британський уряди також прагнули розвинути економічний потенціал Німеччини, щоб зменшити власні витрати на окупацію. Звичайно, уряд Франції вимагав певних гарантій, тому вже в 1949 році було створено Міжнародне рурське управління, до складу якого увійшли представники США, Великої Британії, Франції, країн Бенілюксу та Західної Німеччини. Крім того, було створено Міжнародне бюро, відповідальне за контроль

¹ Радиевый институт имени В. Г. Хлопина. Хронология. 2012. URL: <https://web.archive.org/web/20120319095456/http://www.khlopin.ru/hronology.php> (дата звернення 20.05.2024)

розподілу виробництва вугілля та сталі в Рурі для внутрішнього споживання та експорту¹.

Крім того, уряд Франції домігся створення Управління військової безпеки, завданням якого був контроль за поточною демілітаризацією Німеччини. Для французького уряду питання Німеччини стало дуже гострою темою, що було зрозуміло з огляду на історичний досвід. Французи усвідомлювали потенціал Німеччини і боялися його, особливо якщо Німеччина не перебувала під сильним контролем. Таким чином, на початку 1950 р. французький уряд зіткнувся з проблемою організаційної структури Європи.

Було зрозуміло, що для подальшої долі Західної Європи буде необхідна якомога тісніша участь Західної Німеччини, однак за умови створення об'єднаної Європи. Французи слушно звернули увагу на те, що Німеччину підняли до рівня повноцінної держави, але єдиної Європи ще не створено. Крім того, ідея транснаціональної інтеграції так і не була просунута, а всі створені досі організації не вийшли за рівень міжурядової співпраці. З точки зору подальшої євроінтеграції поширилася ідея, що подальша співпраця розвиватиметься в певній обмеженій кількості секторів, які, однак, будуть ключовими з точки зору економіки. Було розроблено план координації діяльності основних галузей, якими були вугільна, сталеливарна, електроенергетична та транспортна галузі. Почала виявлятися проблема сталі. Організація європейського економічного співробітництва не змогла скоординувати плани економічного відновлення, кожна європейська країна максимально розвинула свій потенціал радше в дусі економічної самодостатності та з наміром створити потужну промислову базу. Тому на початку 1950-х років з'явилися конкретні ідеї про необхідність зосередити зусилля з об'єднання Європи в сфері базових галузей промисловості.

¹ Яхтенфукс М. С. Європейська інтеграція. Київ: ВД «Києво-Могилянська академія», 2007. С.120

Американський уряд підтримував інтеграційні зусилля, але не хотів сам пропонувати суто євроінтеграційний проект. Було переконання, що згадана урядова ініціатива має бути ініціативою Франції. Британський уряд не бажав йти далі простої співпраці, і лише деякі уряди інших країн могли взяти на себе ініціативу. Італія не могла взяти на себе ініціативу, оскільки її важка промисловість була надто ослаблена, а країни Бенілюксу не були готові виступити з будь-якою революційною ініціативою. У Західній Німеччині було багато пропозицій щодо організації промислової бази Західної Європи, але це було передусім з метою захисту німецьких інтересів. Зрештою Франція залишила ініціативу та вжила певних дій.

Ситуація навесні 1950 р. характеризувалася певною кількістю проблем, які вимагали швидких і сміливих рішень. Необхідно було знайти спосіб контролювати важку промисловість Німеччини в міжнародному масштабі та знайти міцну та реалістичну основу для франко-німецької співпраці. Саар також залишався відкритим питанням, особливо актуальним для Німеччини.

Представник зовнішньої політики Франції, міністр закордонних справ Робер Шуман вважав за необхідне вжити відповідних кроків у короткий термін, тим більше, що наближалася зустріч міністрів закордонних справ США, Великої Британії та Франції. На якій мало бути прийняте рішення щодо політики Заходу - особливо щодо Німеччини. Крім того, американський держсекретар попросив уряд Франції конкретизувати свою позицію щодо інтеграції Західної Німеччини в Європу. Робер Шуман усвідомлював, що необхідно привести Німеччину в такий стан, в якому вона не могла б завдати шкоди, але в той же час це повинно було бути зроблено так, щоб Німеччина могла прийняти з честю і це не позбавляло її рівних прав. Він часто задавався питанням, що Франція буде робити з Німеччиною і як створити міцну європейську структуру¹.

¹ Шіммельфеннінг Ф. Європеїзація Центральної та Східної Європи. Юніверс Київ. 2010. С. 140.

Для цього він звернувся до своїх підлеглих з пропозиціями щодо вирішення ситуації, але жодна з пропозицій його не задовольнила. Тому він був сповнений рішучості прийняти досить революційну пропозицію Жана Монне. Жан Монне дуже уважно стежив за ситуацією, і особливо напруга між двома силовими блоками викликала у нього велику стурбованість. Після вибуху першої радянської атомної бомби у вересні 1949 року він почав побоюватися, що напруга не зайде надто далеко і що американці не відреагують надто енергійно та не вживуть заходів, які можуть призвести до прямого конфлікту з СРСР. Тому він вважав найважливішим розрядку цієї міжнародної напруги. Він усвідомлював, що існують ще два силові блоки, точніше дві великі держави, а саме США і СРСР. За його словами, вихід криється в організації Європи. Об'єднана Європа зіграла б важливу роль у послабленні міжнародної напруженості, оскільки пом'якшила б біполярний конфлікт між Сполученими Штатами та Радянським Союзом. За словами Монне, Європа має бути мирною та відкритою, і цієї мети слід досягти, зробивши основні інтереси спільними та створивши справжню спільноту між партнерами.¹

Тому головною метою Жана Монне була об'єднана Європа. Через риторику Великої Британії не вдалося створити об'єднану Європу на франко-британській основі, а тому об'єднання має будуватися на франко-німецькій основі. Однак повне економічне злиття було неможливим через відмінності в цінах, заробітній платі та податкових системах, і тому, на думку Монне, необхідно було йти крок за кроком і здійснити злиття через визначені основні сектори. Для цих секторів Жан Монне обрав вугілля та сталь. У той час вугілля все ще було найважливішим джерелом енергії. Оскільки французька промисловість потребувала коксу, було б погано, якби Німеччина могла відразу повністю припинити постачання вугілля та створити проблеми французькій промисловості. Йшлося про збереження цього вільного доступу

¹ Монне, Ж. Реальность и политика. Мемуары / Перевод с фран. В. Божовича. Москва. 2000. С. 568

до вугілля в Рурі, навіть якщо дискримінаційні заходи, спричинені поразкою Німеччини, одного дня будуть скасовані. Що стосується вибору сталі, то в даному випадку це був важливий психологічний аспект, оскільки сталь вважалася основною сировиною для виробництва зброї та для промисловості. На думку Моне, спільне використання вугілля і сталі виключило б ще одну франко-німецьку війну і зникли б відмінності в статусі обох країн¹.

Ця концепція була представлена Жаном Моне міністру закордонних справ Роберу Шуману, який поставився до неї дуже прихильно.² З його точки зору, проект Моне мав перевагу в тому, що він одночасно приніс рішення кількох проблем, якими він серйозно займався: франко-німецьке примирення, контроль над вугіллям і сталлю для мирного використання, початок європейської інтеграції та будівництво Європейського федеративного устрою. Згодом уряд Франції виступив із заявою, в якій запропонував підпорядкувати франко-німецьке виробництво вугілля та сталі спільній установі в рамках організації, відкритої для участі інших європейських країн. На думку французького уряду, спільне виробництво вугілля і сталі мало забезпечити негайне створення спільних основ економічного розвитку. Це створить певну промислову солідарність, на основі якої війна між Францією та Німеччиною буде немислимою, а також матеріально неможливою³.

Цією декларацією від 9 травня 1950 р. Робер Шуман запропонував Німеччині та іншим західноєвропейським країнам створення спільного ринку, який міг би конкурувати з іншими політичними та економічними блоками (США, СРСР). Тоді декларація Шумана містила три основні пункти:

¹ Монне, Ж. Реальность и политика. Мемуары / Перевод с фран. В. Божовича. Москва. 2000. С. 361-362

² Монне, Ж. Реальность и политика. Мемуары / Перевод с фран. В. Божовича. Москва. 2000. С. 369-370

³ The European Integration Theory / Antje Wiener и Thomas Diez (eds.). // Oxford University Press. Oxford. 2005. P. 54–61.

1. Найближча мета: франко-німецьке примирення; Франція пропонує поставити виробництво вугілля та сталі Франції та Німеччини під спільний контроль високого уряду, взаємно відкрити та інтегрувати ринки цих країн у галузі вугілля та сталі, оскільки вони є сировиною, необхідною для виробництва зброї, щоб запобігти можливим майбутнім звичайним війнам між ними;

2. Стратегічна мета: створення Європи – поступове створення політичного союзу, який унеможливить воєнні конфлікти між європейськими народами та посилить політичну вагу Західної Європи на міжнародній арені;

3. Методична послідовність «Європа не буде створена відразу, навіть у рамках спільного будівництва; це буде створено шляхом конкретної реалізації, спочатку створюючи справжню солідарність»¹.

Це викликало загальне схвалення в Сполучених Штатах, і незважаючи на те, що майбутній спільний ринок міг би стати сталевим картелем, який ускладнив би експорт металургійної продукції до Європи, плюси цього угруповання були непропорційні його мінусам. На думку США, необхідно мати сильну Європу, яка б забезпечувала безпеку західного табору. Зі зрозумілих причин ця пропозиція викликала опір у Радянському Союзі. Радянський Союз відреагував дуже негативно, оскільки побачив у пропозиції Франції спроби створити великий картель, метою якого була агресія проти Радянського Союзу. У Федеративній Республіці Німеччина пропозиція Франції викликала ентузіазм, оскільки таким чином французький уряд повністю змінив свою традиційну політику підозрілості щодо Німеччини та навпаки, сприяв дуже тісній співпраці між двома країнами. Канцлер Німеччини Конрад Аденауер назвав цю ідею «благородним жестом Франції щодо Німеччини». У країнах Бенілюксу пропозицію сприйняли дещо

¹ Палагнюк Ю. В. Еволюція теоретичних основ європейської інтеграції: державно-управлінський аспект // Публічне адміністрування: теорія і практика : Електронний збірник наукових праць. 2013. Вип. 2 (10)

прохолодніше. Особливо тому, що ці країни щойно здійснили дуже непереконливий експеримент, а саме створення митного союзу.

В Італії пропозицію Шумана сприйняли дуже позитивно, оскільки її політичний внесок в Італію був незаперечним. Це означало можливість повернути ті самі права, якими користувалися її колишні завойовники. Зовсім іншою була позиція Великої Британії. Британія була провідним виробником вугілля та сталі в Європі, і тому мала найбільший інтерес до плану французького уряду. Крім того, Рур перебував у зоні британської окупації. Однак у підсумку Великобританія заявила про небажання брати участь у транснаціональному інтеграційному проєкті у сфері вугілля та сталі. Північні країни також негативно ставилися до інтеграції вугілля та сталі. Їхня незгода ґрунтувалася на переконанні, що принцип транснаціонального управління несумісний з їхнім традиційним розумінням державного суверенітету, а також на нього вплинули, серед іншого, тісні торгові зв'язки з Великою Британією.

Робер Шуман хотів, щоб переговори про нове Співтовариство відбулися якнайшвидше, тому він закликав уряди країн, які мали намір взяти участь у конференції, призначеній для розробки проєкту договору про заснування Співтовариства вугілля та сталі, заздалегідь зобов'язатися прийняти принцип наднаціональної влади. Уряд Нідерландів погодився з цією пропозицією, але залишив за собою можливість відкликання у випадку, якщо транснаціональний елемент буде здаватися незастосовним. Уряди Німеччини, Італії, Бельгії та Люксембургу прийняли цю пропозицію без будь-яких застережень. Договір, що визначає кінцеву форму нової організації, був підписаний у Парижі 18 квітня 1951 року.¹ Цей так званий Паризький договір, офіційно Договір про заснування Європейського об'єднання вугілля та сталі (ЄОВС) було закрито на п'ятдесят років.

¹ Договір об учреждении Европейского объединения угля и стали. 1951. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/MU51002?an=213> (дата звернення 20.05.2024)

Заснування ЄОВС було предметом загальної згоди, але вона не переважала в інституційних аспектах. Французька декларація дозволяла заснувати лише одну інституцію, і це мала бути Вища канцелярія. Однак особливо малі країни побоювалися, що їхні інтереси будуть затьмарені інтересами великих держав-членів у цій високій посаді. З цієї причини початкова ідея інституційної структури була змінена, а передача повноважень наднаціональному органу, в який уряди країн-членів не могли втручатися, була доповнена установами міжурядового характеру.

У результаті інституційна форма першої громади поєднала обидва початкові принципи інтеграції. ЄОВС поєднала транснаціональний інтеграційний підхід, представлений незалежною позицією Високого уряду, з міжурядовою парадигмою, яку втілює Рада. Як транснаціональний адміністратор спільного ринку Вища влада мала широкі повноваження. У багатьох випадках Міжурядова рада міністрів ухвалювала рішення більшістю голосів, що сприяло прискоренню процесу прийняття рішень і, таким чином, розвитку галузевої інтеграції. Його ключова роль полягала в тому, що він слугував платформою для компенсації економіко-географічних відмінностей між малими та великими країнами ЄОВС.

Крім того, була створена Асамблея, яка стала попередницею сьогоденішнього Європейського парламенту. До його складу увійшли 78 представників національних парламентів. Основним завданням Асамблеї був контроль за діяльністю Верховної Управи, яка могла бути звільнена Асамблеєю в цілому. Останньою статтею був Суд ЄС. Він був побудований з самого початку як незалежний від інших інституцій. Завдання семи суддів, обраних на шість років, полягало в тому, щоб стежити за дотриманням

Договору про ЄОВС, контролювати процедури Високого офісу та країн-членів у справах вугілля та сталі, а також діяльність підприємств. Щодо наслідків створення ЄОВС, то слід констатувати, що воно досягло значних результатів. В результаті скасування митних зборів і квот відбулася

активізація торговельного обміну, зникла дискримінація в сфері транспортних тарифів і були встановлені прямі міжнародні ставки. Поставки вугілля і особливо сталі між державами-партнерами Співтовариства зросли, що допомогло пом'якшити дефіцит вугілля, стабілізувати поставки залізної руди та залізного брухту та загалом розпочати регулярне зростання промислового виробництва шести держав¹.

Створення першої громади мало значний вплив на політичну ситуацію. Центральна організація порядку денного вугілля та сталі змусила колишніх супротивників війни співпрацювати та фундаментально вплинула також на країни за межами ЄОВС. Концентрація контактів у сфері вугілля та сталі в руках Верховного офісу вимагала від країн поза межами ЄОВС здійснювати свої торгові відносини через його органи, а не розвивати їх безпосередньо з окремими країнами-членами угруповання, проклало шлях для пізнішої подальшої побудови Європи. Він забезпечив конкретні рамки для франко-німецького примирення, в якому, незважаючи на гострі конфлікти інтересів, сформувався дух спільноти та були запуснені інституційні механізми. Завдяки своєму досвіду, персоналу та матеріальним ресурсам ЄОВС зробила значний внесок у підготовку інших Співтовариств.

Ситуація в другій половині 1950-х років була в деяких аспектах суперечливою, а в міжнародних відносинах вона виглядала зовсім не так, як це, мабуть, передбачалося. Після смерті лідера Радянського Союзу, Йосипа Сталіна та закінчення Корейської війни, здавалося, відбулося ослаблення міжнародної напруженості, маючи на увазі, звичайно, напругу між Сходом і Заходом. Крім того, нове радянське керівництво декларувало свою зацікавленість у встановленні коректних відносин із Заходом. Звісно, це породило багато оптимістичних очікувань, які були додатково підкріплені мирним договором з Австрією від травня 1955 р. Однак 1956 р. перекреслив

¹ Посельський В.С. Європейський Союз: інституційні основи європейської інтеграції. Київ: Смолосип, 2002. С.75

усі оптимістичні очікування, а подальші події не вказували на послаблення міжнародної напруженості. На той рік припали антикомуністичні заворушення в Польщі, криваві події в Угорщині та певна кульмінація кризи навколо Суецького каналу. Усе це свідчило про повернення найгірших років холодної війни. Щодо Західної Європи, то вона була певною мірою паралізована невдачею ЄОС та Політичної спільноти. Крім того, здавалося, що Франція більш-менш політично втрачає свою роль творця європейської інтеграції. Незважаючи на всі ці несприятливі обставини, було зрозуміло, що ще один інтеграційний процес в Європі має відбутися певним чином. Це також була політична воля представників шістки країн¹.

Створення ЄОВС сприймалося не як завершальний крок, а радше як початок можливого політичного об'єднання. Більше не потрібно було вирішувати питання Німеччини, особливо її озброєння та участі у військових структурах, було вирішено питання європейської безпеки. Тож постало питання, як далі відбуватиметься євроінтеграція. Зусилля транснаціональної інтеграції скрізь зазнали невдачі, окрім вугілля та сталі, а саме Європейське об'єднання вугілля та сталі опинилося в небезпечній ізоляції. Тому необхідно було продовжити певне «інтеграційне відродження», яке знову було розпочато Жаном Моне та провідними діячами Бенілюксу, особливо Полем-Анрі Спааком.

Залишалося питання, у якій сфері найлегше розвинути відродження інтеграції. Виявилось, що реальними для розвитку подальшої співпраці є лише дві альтернативи. Перший полягав у збереженні міждержавного співробітництва, що означало б, звичайно, повну відмову від створення транснаціональних органів. З іншого боку, міжурядове ставлення до інтеграції дозволило б залучити до такої інтеграції більшу кількість європейських держав, особливо тих, які були проти будь-якого обмеження

¹ Грицяк І. А., Говоруха В. В., Стрельцов В. Ю. Правова та інституційна основи Європейського Союзу // «Magistr». Харків. 2009. С.311

національного суверенітету, як-от Велика Британія та країни Скандинавії. Друга альтернатива, яка була б більш затребуваною через намічену євроінтеграцію, особливо країнами «шістки», полягала у збереженні транснаціональної риси об'єднання навіть у разі інтеграції інших ключових сфер.

Ризик, однак, полягав у тому, що набагато менше держав виявлять готовність до цієї альтернативи, і, можливо, жодної, за винятком держав Шістки. Що стосується можливої подальшої інтеграції, то увага країн Західної Європи була зосереджена на енергетичному секторі, а потім на транспорті та сільському господарстві. По-перше, потреба в енергії зростала, оскільки паралельно з економічною експансією зростав і попит на енергію. До того часу основною сировиною для виробництва енергії було вугілля. Однак для того, щоб попит на енергоносії покривався лише вугіллям, європейським вугільним шахтам довелося б надто збільшити видобуток, що було не дуже реально. З цієї причини потрібно було б почати з більшого імпорту дизеля, що, звісно, означало б значний відтік валюти. Здавалося, єдиний вихід — почати використовувати атомну енергію для промислового виробництва.

У той час ситуація була дуже сприятливою, тому що, коли Радянський Союз наздогнав США в ядерній енергетиці, уряд США вирішив розсекретити свою ядерну програму, щоб розвивати мирне використання атомної енергії. Жан Моне дуже підтримував ідею атомної енергії.¹ Тому він не прагнув поширити компетенцію ЄОВС на атомну енергетику і вимагав створення для неї окремої організації. Крім того, здавалося, що використання атомної енергії могло б вирішити енергетичну кризу, яка загрожувала Європі.

Моне переконався в необхідності ядерної ініціативи. На його думку, Європейське співтовариство ядерної енергії мало кілька переваг. Це дало б

¹ Монне, Ж. Реальность и политика. Мемуары / Перевод с фран. В. Божовича. Москва. 2000. С.515-

можливість ефективно розвивати нові джерела енергії в Європі. Крім того, це була нова сфера, оскільки, окрім Франції, в ЄС досі не було ядерної промисловості, і тому переговори були б набагато легшими, ніж у сферах, де вже існувала сильно індивідуалізована національна промисловість. Місія Співтовариства ядерної енергії мала бути виключно мирною. Використання атомної енергії для виробництва зброї в Європі могло створити певну нерівність і, крім того, здавалося непотрібним щодо американської «ядерної парасольки». Увага Жана Моне була також звернена на іншу сферу, а саме глобальну економічну інтеграцію.

Проте він вважав, що повне пом'якшення обміну було б надто широким і всеосяжним, щоб дозволити делегувати повноваження урядів спільній владі, що було для нього важливим. Крім того, повне відкриття кордонів створило б багато ризиків, особливо для французької економіки, яка звикла до протекціонізму. Крім того, він скептично подивився на загальний спільний ринок і швидко зрозумів, що потрібно використовувати два паралельні методи. З цією ідеєю він звернувся до Німеччини, яка була головним партнером Франції.

Німеччина була дуже зацікавлена в концепції широкого спільного ринку, але ідея ядерної спільноти була більш прохолодною. Німці вважали за краще розвивати атомну енергетику разом з більш розвиненими американцями чи англійцями. Ідея Жана Моне полягала в тому, щоб поєднати ці дві пропозиції. Прийняти широкий спільний ринок, чого особливо хотіли партнери, і нав'язати ядерне співтовариство, що цікавило насамперед Францію. Міністр закордонних справ Бельгії Поль Анрі Спаак взяв на себе офіційну ініціативу в цих сферах на прохання Жана Моне¹, який згодом підготував доповідь, відому як «Доповідь Спаака». У доповіді Спаака зазначалося, що галузева інтеграція буде важкою у сфері атомної енергетики.

¹ Монне, Ж. Реальность и политика. Мемуары / Перевод с фран. В. Божовича. Москва. 2000. С.495-497.

Умови, в яких знаходилися інші джерела енергії, були дуже дивними. Нафта була справою великих міжнародних компаній, яка значно виходила за європейські рамки.¹

Газ і електроенергія, з іншого боку, в основному розподілялися в межах національних рамок, і не було серйозних перешкод для міжнародної торгівлі цими продуктами. Тому не представлялося можливим для дизельного палива, а також не дуже корисного для газу та електрики включити їх до компетенції ЄОВС. Інтеграція в цих секторах була б складною і в результаті не принесла б значних переваг. Доповідь Спаака також досліджувала природу та інструменти впровадження широкого спільного ринку.

Вона просувала систему митного союзу зі спільними зовнішніми тарифами. Доповідь Спаака без труднощів прийняли міністри закордонних справ Шістки на конференції у Венеції у травні 1956 року. Міжурядовому комітету було доручено розробити на основі принципів, сформульованих у звіті, два різні договори, один про створення широкого, універсального ринку, а інший про Європейське співтовариство ядерної енергії. Результатом вищезазначених зусиль стало підписання так званих Римських договорів. Римські договори були підписані 27 березня 1957 року в Римі. Ці два договори заснували Європейське економічне співтовариство² (ЄЕС) і Європейське співтовариство з атомної енергії (Євратом).³

Завданням Європейського співтовариства з атомної енергії було створення спільного ринку ядерних матеріалів і сприяння їх мирному використанню. Під ядерним матеріалом розуміється спеціальний матеріал, що розщеплюється (плутоній 239, уран 233, уран, збагачений ураном 235 або

¹ Intergovernmental Committee on European Integration. The Brussels Report on the General Common Market (abridged, English translation of document commonly called the Spaak Report). 2004. URL: <http://aei.pitt.edu/995/> (дата звернення 20.05.2024)

² Договір про заснування Європейської Спільноти ЄЕС; Договір, Перелік, Міжнародний документ від 25.03.1957. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_017 (дата звернення 20.05.2024)

³ Четвериков А. О. Договор об учреждении Европейского сообщества по атомной энергии. URL: <https://eulaw.edu.ru/spisok-dokumentov-po-pravu-evropejskogo-soyuza/uchreditelnye-dokumenty/dogovor-ob-uchrezhdenii-evropejskogo-soobshhestva-po-atomnoj-energii/> (дата звернення 20.05.2024)

233). Угода закріпила спільну інвестиційну стратегію, розвиток інфраструктури та обмін технічною інформацією. Євроатом мав повноваження контролювати використання придбаних матеріалів, що розщеплюються, а також реєстрував їх переміщення. Таким чином європейські країни отримали можливість розвивати спільні технології та створювати компактний ядерний потенціал. Завдання Євроатома полягало в підтримці розвитку досліджень, визначенні інструментів для досягнення кращого захисту здоров'я та ядерної безпеки, нагляді за його дотриманням і, нарешті, спільному управлінні інвестиціями та закупівлями матеріалів на спільному ринку для матеріалів, що розщеплюються. Жан Моне вважав, що розвиток атомної енергетики за допомогою багатонаціональної структури завадить Франції розробити концепцію власної ядерної зброї.¹ Однак це не вдалося, і Франція розробила власну військову ядерну програму, яка призвела до проведення ядерних випробувань на заморських територіях Франції. Франція стала і залишається однією з ядерних держав.

Що стосується інституційної системи Євроатома, то вона базувалася на формі інститутів ЄОВС. Були створені Комісія, Рада, Асамблея та Суд. Асамблея і суд були визначені як спільні не тільки для ЄОВС, але згодом і для ЄЕС. Однак вплив Євроатому не був таким, як очікувалося. Французький уряд, як це не парадоксально, виявив найменшу підтримку цього проекту, і в середині шістдесятих ця спільнота відійшла на другий план. Крім того, Франція скористалася формальним розділенням військових і цивільних ядерних технологій, щоб не дати Комісії інспектувати її ядерні об'єкти з виробництва плутонію.

Відповідно до договору, Європейське економічне співтовариство було побудоване на принципах солідарності, конкурентоспроможності, антикартельних заходів і гармонізації законодавства держав-членів.

¹ Монне, Ж. Реальность и политика. Мемуары / Перевод с фран. В. Божовича. Москва. 2000. С.514-519.

Важливою частиною документа також було закріплення сумісності Договору про ЄЕС з іншими міжнародними зобов'язаннями. Країни Бенілюксу були стурбовані впливом ЄЕС на їхнє вже існуюче співтовариство. З цієї причини до тексту договору було включено пункт про те, що договір не перешкоджає існуванню інших обласних спілок. Метою ЄЕС було об'єднати економічну політику держав-членів і підтримати гармонійний розвиток економічної діяльності. Іншими цілями були безперервне та збалансоване зростання, більша стабільність та швидке підвищення рівня життя країн-членів. Ключовим завданням було побудова спільного ринку з так званими чотирма свободами, тобто вільним рухом людей, товарів, послуг і капіталу. Тоді договір передбачав повне створення спільного ринку не раніше ніж через дванадцять років і не пізніше п'ятнадцяти років. Основним завданням держав-учасниць стало створення митного союзу, який би забезпечив рух промислових товарів. Інституційна система знову була ідентичною системі ЄОВС.

Було збережено поєднання наднаціональних і міжурядових інтересів, і тому були створені інституції, що включали обидва підходи. Цими установами були в основному транснаціональна комісія та міжурядова рада. Йшлося також про Асамблею, Суд і дорадчий економічний і соціальний комітет. Важливість ЄЕС була безперечною, навіть якщо створена структура була радше компромісом, який дозволив усім країнам-членам прийняти концепцію спільного ринку. Однак певна проблема залишалася і, по суті, залишається, що ЄЕС об'єднало дуже різні країни в певних сферах. А саме, він об'єднав як скоріше аграрні країни, так і країни з високою часткою промислового виробництва, держави з протекціоністськими традиціями і, навпаки, держави з відносно ліберальними підходами до торгівлі. Звичайно,

ці розбіжності необхідно було задовільно вирішити, що можна чітко продемонструвати ситуацією між Німеччиною та Францією¹.

Франція представляла аграрну державу і була прихильницею природоохоронних заходів. Промислова Німеччина, навпаки, була схильна до послаблення торгових обмежень. На спільному ринку обидві країни повинні були отримати достатньо переваг, щоб залишатися в ЄЕС було не тільки політично бажаним, але й економічно вигідним Федеративній Республіці Німеччина, вступ до ЄЕС був насамперед шляхом необмеженого руху на спільному ринку Західної Європи, що було в першу чергу в інтересах німецької промисловості з усіма наслідками для зайнятості та зростання рівня життя населення. Не менш важливою була можливість міжнародної політичної реабілітації Німеччини після програної Другої світової війни.

Франція була зацікавлена в певному захисті своєї промисловості в лібералізованих післявоєнних умовах і в можливостях розвитку свого сільськогосподарського сектора, а також у контролі за політикою використання атомної енергії в мирних цілях, водночас бажаючи зберегти незалежність з точки зору його використання в оборонних цілях. Вона не приховувала, що має стратегічний інтерес в організації такого інтеграційного співробітництва, яке б включало Німеччину і яке б пов'язувало демократичну Німеччину з її партнерами таким чином, щоб виходити за межі логіки спільного ринку і забезпечувати формування незворотних зв'язків співпраці.

Італія мала мотивації, подібні до Німеччини, вона також вітала включення до демократичних інститутів, які передбачали рівне ставлення до партнерів і водночас реалістично створювали взаємні стимули для економічного розвитку. Італія та її політичні та економічні еліти пообіцяли покращити умови продажу для італійської промисловості, що розвивається,

¹ Дейвіс Норман. Європа. Історія / Переклав з англ. П. Тарашук. – Вид. 2-ге. Київ: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. С.57

та її модернізацію з моменту створення спільного ринку. Зіграла свою роль і зацікавленість у подоланні не надто сприятливого географічного розподілу ресурсів на італійському півострові, що призвело до зміцнення дуалістичної економіки, що характеризується розвиненою північчю та менш розвинутим півднем. Менші країни також привітали проект для Бельгії та Нідерландів, країн, які звикли до високого ступеня зв'язку з міжнародним поділом праці, отримали нові можливості для продажу на спільному ринку, що назрівав, після краху їхніх колоніальних систем. Люксембург також вітав можливість залучення до складного процесу інтеграції, тим більше, що він зіткнувся з реструктуризацією своєї важкої промисловості. Позиція Великої Британії, яка на той час лише прагнула створити зону вільної торгівлі на Європейський континент і створювати наддержавні, наднаціональні органи, було примітно, що передавали деякі повноваження національних держав, вона не мала інтересу на той час¹.

Паралельно з початком функціонування ЄЕС Велика Британія ініціювала створення Європейської асоціації вільної торгівлі, яка почала діяти в 1960 році. У цьому проекті брали участь шість держав. Тоді це стосувалося Австрії, Швейцарії, Данії, Норвегії, Португалії, Швеції. Існував також стратегічний мотив, який висловлювали переважно англійці: запропонувати демократичній Європі конкурентоспроможну альтернативу економічній співпраці, заснованій на створенні зони вільної торгівлі, і тільки промисловими товарами.

Концепція ЄАВТ не була пов'язана зі створенням інститутів наднаціонального характеру і не мала на меті більш широкі політичні цілі, як це було у випадку з ЄОВС та ЄЕС. З іншого боку, ця ініціатива також стимулювала торговий обмін учасників і сприяла економічному добробуту в період післявоєнної відбудови. Довгий час ЄАВТ стала своєрідним

¹ Горюнова Є.О. Євроінтеграція: навчал. посібник для студентів вищ. навч. Закл // Академвидав. Київ. 2013. С.67.

«коморою» для майбутніх членів Європейських Співтовариств, в тому числі для самого засновника.¹

2.2. Євроатлантичне партнерство у рамках політики безпеки. Західний Союз і НАТО

Створення ЄОВС, безсумнівно, розв'язало безпосереднє занепокоєння Франції щодо можливої майбутньої німецької агресії та дало змогу розвивати важку промисловість, яка на той час вважалася основою економічного відновлення континенту. Хоча перше європейське інтеграційне угруповання мало економічний і політичний вимір, воно безпосередньо не стосувалося питань безпеки і не розглядало можливість остаточного залучення Німеччини до західної військової системи. Це була перш за все вимога американців, які хотіли сильної Європи не лише економічно, а й військово. Безпосереднім поштовхом для врегулювання ситуації з безпекою став початок війни в Кореї 25 червня 1950 року.

Дискусія про європейську безпеку була актуальною на той час, базуючись на широко поширеному припущенні про те, що територіально ізольований конфлікт у Кореї, який означав остаточне загострення позицій у рамках «холодної війни», фактично може бути провісником можливого європейського розвитку. Це припущення підтверджувалося також тим, що в конфлікті були більшою чи меншою мірою залучені дві наймогутніші країни світу – США та СРСР. Вимога військового об'єднання з'явилася раніше, ніж очікувалося. Політичне об'єднання мало відбуватися паралельно з військовим об'єднанням. Таким чином, намагання США включити Німеччину в НАТО також підтримали інші країни-члени альянсу, але за винятком Франції. Причиною постійного занепокоєння Франції був

¹ Копійка В.В. Розширення Європейського Союзу. Теорія і практика інтеграційного процесу/ В.В.Копійка. Київ: Вид-во КНУ ім. Тараса Шевченка, 2014. С. 154

міжурядовий характер НАТО, який не мав прямого контролю над своїми членами, а тому не міг гарантувати достатніх заходів у випадку Німеччини¹.

Однак для Франції було зрозуміло, що вимога США повинна бути прийнята в певній формі та, перш за все, реалізована. Таким чином, вимога американців змусила французький уряд запропонувати своїм шістьом партнерам і дозволити їм затвердити Європейське оборонне співтовариство. Створення європейської армії призвело до того, що її діяльність контролювалася політичною інституцією. З цієї причини згодом був складений план Політичної громади. Переозброєння Німеччини було дуже гострою темою, особливо для Франції.

Інші країни-члени ЄОВС усвідомлювали, що Західна Європа не зможе захистити себе без допомоги США та сильної Німеччини. Зрештою, сама Франція усвідомлювала цей факт, однак йшлося про те, як і в якому обсязі Німеччина буде інкорпорована та озброєна. Як ми вже зазначали, американці втрутилися в Корейську війну під прапором ООН, але велике занепокоєння виникло у зв'язку з Західною Європою, захист якої, визначений в Атлантичному договорі, існував лише на папері. Американський представник у Західній Німеччині таким чином запропонував Федеративній Республіці Німеччина зробити свій внесок у європейську оборону. Однак французи побоювалися створення європейських оборонних структур на базі окремих держав-членів.

Вони вважали, що Європа не зможе забезпечити свою оборону без Америки, але навіть з її допомогою вона буде наражатися на всі ризики, якщо залишиться закритою в межах окремих держав-членів зі своїми дорогими та непотрібними старими арміями. У цей час він став брав участь у подіях, пов'язаних зі створенням європейської армії, і Вінстон Черчилль, який заявив у Консультативній асамблеї, що: «Асамблея висловлює свою відданість

¹ Бадрак В. Шлях до НАТО: вимір безпеки. Київ Центр документації і інформації НАТО, 2012. С.187

збереженню миру, а також має намір підтримати дії Ради Безпеки ООН, щоб захистити миролюбні народи від агресії».

Він закликає до негайного створення єдиної європейської армії, яка підпорядковується європейському демократичному контролю та діє у співпраці зі Сполученими Штатами та Канадою. Здається, в цей час Черчилль також розраховував на залучення Великої Британії до цієї європейської армії. На додаток до всього цього Франція в серпні 1950 р. виступила з пропозицією перенести лінію оборони Західної Європи якомога далі на схід, між Рейном і Ельбою.

Французи усвідомлювали небезпеку, що випливала з чинної оборонної доктрини, яка розраховувала на зупинку просування ворожих військ углиб території Німеччини. Однак ця пропозиція вимагала більшої кількості збройних сил. Канцлер Німеччини Аденауер відповів на це вимогою збільшити чисельність західних збройних сил, дислокованих у Німеччині. Американський президент погодився на ці вимоги за умови, що європейці докладуть достатніх зусиль у переозброєнні. Тоді американський Конгрес наполягав на використанні людського та економічного потенціалу Західної Німеччини. Було внесено пропозицію створити десять німецьких дивізій, які б приєдналися до дивізій інших країн і таким чином створили більш значні військові частини. Однак це була пропозиція, абсолютно неприйнятна для Робера Шумана. Він боявся певного психологічного впливу на те, що військове знаряддя знову потрапить до рук німців. Слід також зазначити, що значна частина французької армії перебувала в той час в Індокитаї. Можливо, Робер Шуман боявся німецького військового панування над Європою, а не психологічного впливу.

Однак у цьому питанні Франція опинилася в скрутному становищі, оскільки інші країни-члени НАТО, особливо голландці, норвежці та данці, також вимагали військової інтеграції Німеччини. Таким чином, уряд Франції опинився в скрутному становищі. Франція будь-якою ціною намагалася

запобігти або хоча б затримати переозброєння Німеччини. Вона спиралася на інститути єдиного атлантичного командування і на те, що в Західній Європі за допомогою Америки збільшиться кількість військ і виробництво зброї. Вона також пообіцяла, що сама збільшить свої військові зусилля і що до 1951 року в Німеччині буде десять французьких дивізій і що ця кількість продовжуватиме зростати¹.

У 1953 році в Німеччині мало бути двадцять французьких дивізій. Тож Франція хотіла за всяку ціну уникнути переозброєння Німеччини, принаймні до тих пір, поки Франція не буде переозброєна. Однак, як ми згадували вище, було зрозуміло, що Франція не може постійно протистояти тиску США і що потрібно буде знайти якесь рішення. Вона також була стурбована тим, що США можуть вибрати інший варіант, а саме обійти Францію та вести прямі переговори з Німеччиною, а потім зробити її своїм головним союзником. Робер Шуман чітко усвідомлював цей ризик і тому попросив прем'єр-міністра Франції Рене Плевена запропонувати європейське (французьке) рішення. Крім усіх вищезгаданих ризиків, однак, існував ще один, а саме є найсерйознішим ризиком. Його представляв Радянський Союз та його держави-сателіти².

На той час Радянський Союз уже мав власну ядерну зброю і, незважаючи на те, що вони зобов'язалися не використовувати її для нападу першими, їхня політика була агресивною, а військова ситуація сприятливішою. Залишення військ Радянського Союзу на звільнених територіях сприяло уніфікації озброєння і озброєння як такого. До того ж, через політичну позицію СРСР, для обговорення було відведено небагато місця, тому все значно спростилося, а головним чином прискорилося. Незважаючи на це, Франція все ще побоювалася переозброєння Німеччини,

¹ Фергюсон Н. Цивілізація. Як Захід став успішним. Київ: Наш формат, 2018. С.59

² Лавриненко В.Г. Європейська інтеграція: від Риму до Лісабону. Київ Вид-во НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2012. С. 95

але канцлер Німеччини Конрад Аденауер також побоювався відновлення німецького мілітаризму.

Франція хотіла піти шляхом комунітаризації європейських збройних сил, і створення європейського військового угруповання, за її словами, відкрило можливість прискорення європейської інтеграції та створило простір для рішучого кроку до політичної інтеграції. Рене Плевен запропонував створити європейську армію, підпорядковану політичним інститутам об'єднаної Європи в інтересах європейської оборони. Ця армія підпорядковуватиметься європейському міністру оборони, підпорядковуватиметься Європейській асамблеї та матиме спільний бюджет¹.

Контингенти, надані країнами-учасницями, будуть включені до європейської армії на рівні найменших підрозділів. Американці, звичайно, були задоволені тим, що французький уряд нарешті погодився з принципом переозброєння Німеччини. Вони вважали цей план зручним інструментом для включення німецького переозброєння в переозброєння всієї Європи. Проте участь Німеччини вони вважали недостатньою і досить символічною. Вони наполягали на будівництві двох німецьких дивізій. Проти цього різко виступив французький уряд, який відповів, що спочатку необхідно створити організацію, а вже потім вербувати солдатів. Американці нарешті погодилися на цю пропозицію.

План Рене Плевена полягав у створенні європейської армії та об'єднанні її командування в один центр під керівництвом єдиного європейського міністерства оборони. Франція вважала так званий Плевенський план проектом, що відповідає потребам європейської безпеки, і тому пізніше використала його як концепцію для розробки пропозиції щодо створення Європейського оборонного співтовариства, яке мало уніфікувати оборонну політику західноєвропейських країн.

¹ Садула Л.М., Жан Монне – ідеолог європейської інтеграції // Науковий вісник НЛТУ України. 2012. № 22.2. С. 398

Договір про Європейське оборонне співтовариство (ЄОС) був підписаний міністрами закордонних справ країн ЄОВС 27 травня 1952 року. Таким чином, так звані шість держав створили військову організацію транснаціонального характеру, спільні інституції, спільні збройні сили та спільну бюджет.

Що стосується об'єднаних збройних сил, план передбачав створення армії чисельністю 100 000 чоловік, включаючи німецькі підрозділи максимум на рівні батальйону, з власною структурою штабу та спільним командуванням у співпраці з НАТО лише на випадок війни. Цей принцип у багатьох аспектах дорівнював принципу НАТО, особливо в заяві про те, що військовий напад на країни-члени в Європі або проти європейських сил оборони буде сприйматися як напад на всі держави-члени. За контрактом ЄОС відразу ж пішли інші важливі угоди. За день до підписання договору між трьома західними державами-переможницями та Федеративною Республікою Німеччина було підписано так званий Генеральний договір. Відтермінування підписання обох договорів було викликано несподіваним радянським маневром¹. У березні 1952 року через так звану сталінську ноту Москва звернулася до інших держав-переможниць з пропозицією нейтралізації та об'єднання Німеччини. Незважаючи на те, що британці були готові обговорити достоїнства своєї пропозиції з Радянським Союзом, зрештою нота не закінчилася, на велике полегшення Бонна².

Замість того, щоб вести переговори з безладним диктатором, західні держави вирішили остаточно укласти договір про ЄОС і договір з Німеччиною. Що стосується структури ЄОС, то, згідно з планом Плевена, її вищим органом мала бути Рада міністрів. Наступним ключовим органом мала стати Комісія, хоча початковий план передбачав створення

¹ Duke, Simon (2000). The elusive quest for European security: from EDC to CFSP. Basingstoke, UK: Palgrave Macmillan. pp. 13–14

² Щербакова Ю. Цінності об'єднаної Європи: монографія Київ : ВЦ "Академія", 2014. С. 147

Міністерства оборони Європи. Тоді йшлося про Збори та Суд. Ці дві останні інституції мали бути разом із ЄОВС.

У вересні 1952 р. асамблеї ЄОВС було доручено обговорити взаємні зв'язки між ЄОС і ЄОВС і оцінити вплив ЄОВС на можливу політичну єдність країн-учасниць. Результатом розмови навколо договору ЄОС стала пропозиція про створення європейської політичної спільноти. Проект був представлений у Страсбурзі в березні 1953 р. Європейське політичне співтовариство мало стати наріжним каменем європейської федерації, яка мала підпорядковуватися як ЄОВС, так і ЄОС¹.

На основі проекту угоди мав бути створений двопалатний парламент, нижня палата якого, так звана Палата націй мала обиратися прямими виборами. Верхня палата, тобто Сенат, мала бути заповнена представниками національних парламентів. Ухвалення запропонованих законів тоді мало здійснюватися в парламенті простою більшістю голосів. Крім того, мали бути створені інші установи, а саме Європейська виконавча рада, Рада міністрів держав-членів, Суд та деякі інші. Однак створення Європейського політичного співтовариства не повністю відповідало ідеї творців федерації, і через проблеми, що почалися з ратифікацією договору ЄОС, проект створення політичного співтовариства провалився. Час, коли договір ЄОС повинен був бути ратифікований в країнах-членах, відбулися дві важливі події, які змінили ставлення до ЄОС. Це було закінчення Корейської війни і смерть Йосипа Віссаріоновича Сталіна.

У процесі ратифікації переважало переконання, що міжнародне напруження спадає, а розбудова організації безпеки втрачає пріоритет. Тим не менш, ратифікація договору пройшла в усіх державах-учасниках без особливих проблем. Проте, як це не парадоксально, Франція стала винятком. Останню дедалі більше хвилювала втрата власного впливу, а боротьба за

¹ Друзенко Г. Конституція для Європи. Конституційні акти Європейського Союзу. Київ Юстиніан, 2008. С95

ЄОС дедалі більше ставала боротьбою проти переозброєння Німеччини. Значний вплив на прийняття французьких рішень мала також позиція СРСР, який тиснув на скасування європейських безпекових зв'язків. Велика Британія, намагаючись зберегти ЄОС, пообіцяла включити до складу військ ЄОС одну дивізію. Однак Франція вимагала від Німеччини все нових і нових гарантій і вимагала постійних змін у формулюванні договору, який став ставати неприйнятним для країн-учасниць. Ці зміни стосувалися самого духу договору¹.

Була ситуація, коли Франція по суті суперечила своїй позиції, коли, з одного боку, вона була тісно пов'язана з Німеччиною, а з іншого – хотіла, щоб сили, які стояли за межами ЄОС, надали якомога більше гарантій проти її ключового європейського партнера. У підсумку французький парламент відмовився ратифікувати Договір ЄОС і включити його до порядку денного. Хоча він не був відхилений, як іноді неправильно тлумачиться, результат був той самий. Парадоксально, але країна, в якій народилася ідея європейської армії, цю ідею поховала. Однак це значно ускладнювало позицію головного творця інтеграції².

Але в цей момент країни «шістки» повернулися до початку, і знову потрібно було вирішувати питання інтеграції Німеччини у військові структури. Можливість того, що Франція знову візьметься за це питання, була немислимою, тому Велика Британія мала взяти на себе вирішальну ініціативу. Завдяки своїм позиціям Велика Британія відкидала створення організації транснаціонального характеру, якою мала бути ЄОС, однак, як і США, була переконана в необхідності участі Німеччини у військових структурах. Однак на той час вже існував так званий Західний Союз, який був заснований Брюссельським договором. Тому Велика Британія виступила

¹ Сіромський Р.П. Історія Західної Європи та Америки др. пол. XX – поч. XXI ст. Практикум для студентів історичного факультету. Львів, 2008. С. 98

² Газін В.П., Копилов С.С. Новітня історія країн Європи та Америки (1945–2000 роки): Навчальний посібник. Київ, 2004. С.201

з пропозицією, як використовувати цю організацію для задоволення потреб європейської безпеки, точніше, як плавно її слідувати та інтегрувати в неї Німеччину.

Міжурядова концепція, запропонована Великобританією, також була б набагато більш прийнятною для інших європейських держав, у тому числі тих, що не входили до ЄОВС. Таким чином Брюссельський договір був змінений і на його основі побудовано Західноєвропейський Союз¹.

Договір було підписано 23 жовтня 1954 року, а його членами були Велика Британія, Франція, Бельгія, Нідерланди, Люксембург, Федеративна Республіка Німеччина, а також Італія. Ключовим положенням договору про безпеку є стаття 5, згідно з якою, якщо член стане об'єктом збройного нападу в Європі, інші члени нададуть йому всю військову та іншу допомогу та підтримку відповідно до статті 51 статуту ООН. Коли Німеччина стала країною-членом, ця організація більше не була спрямована проти Німеччини, і головною метою став захист Західної Європи від комунізму. Інші цілі ЗЄС включають зміцнення миру та безпеки та підтримку об'єднаної Європи. Договір мав ще один важливий аспект для Німеччини, а саме те, що він поклав край окупаційному статусу Західної Німеччини та дозволив їй пізніше прийняти до НАТО. Однак для Німеччини продовжували діяти певні обмеження. Вони стосувалися її озброєння хімічною, ядерною та біологічною зброєю. З іншого боку, Німеччина не займалася виробництвом і розробкою цієї зброї. Однак вона й надалі мусила терпіти присутність іноземних військ на своїй території. Однак по той бік залізної завіси створення ЗЄС викликало абсолютно протилежну реакцію. Створення Варшавського договору стало негайною реакцією на створення ЗЄС. Це відбулося 14 травня 1955 року. Таким чином Варшавський договір став аналогом НАТО (країни-члени ЗЄС

¹ Кіш Єва. Пошуки теоретичних моделей європейської інтеграції//Політичний менеджмент. 2004.– № 6 (9). С. 103–114.

також були об'єднані в НАТО), і шахова гра отримала чітко визначених гравців.

Незважаючи на всі проблеми першої половини 1950-х років, можна констатувати, що було створено перше інтеграційне угруповання частково транснаціонального характеру ЄОВС, яке працювало і було сприйняте позитивно. Після тривалих переговорів вдалося також вирішити питання Німеччини, її переозброєння, залучення до європейських структур і питання європейської безпеки. Таким чином, вимоги та побажання Сполучених Штатів були значною мірою задоволені.

ВИСНОВКИ

Географічні обриси Західної Європи були абсолютно змінені після завершення Першої світової війни, оскільки її головним наслідком став розпад одразу декількох імперій: Німецької, Австро-Угорської, Османської та Російської. Інтереси більшості країн так і не були задоволені по завершенню воєнних дій, але вже у 1917 р. під значним впливом США розпочались перші спроби інтеграції країн на території Західної Європи.

Так, Вудро Вільсон, президент США, став ініціатором створення так званої Ліги Націй – об'єднання держав, що мало б зупинити нові спроби агресивного ведення зовнішньої політики. Однак ця структура взагалі не виправдала тих сподівань, що на неї покладались і в 30-х роках розпадається. Інтеграційні процеси активізувати в 20-30-х роках робили як Франція, так і нацистська Німеччина.

Після Другої світової війни європейський континент зазнав фундаментальної трансформації. По-перше, Європа почала явно втрачати своє значення в міжнародній політиці і перестала бути арбітром світової долі, яким вона була протягом століть. На новий план вийшли Сполучені Штати Америки, що почали диктувати свою волю країнам Західної Європи. По-друге, Європа стала об'єктом конкуренції між Сходом і Заходом. Доля Європи стала визначатися більше двома новими наддержавами, США та СРСР, ніж самими європейцями. Населення регіону не могло забезпечити самотійно своє безпечне існування, особливо в умовах загострення світової ситуації у вигляді «холодної війни».

Офіційною датою початку «холодної війни» прийнято називати промову В. Черчіля у Фултоні, з якої почалось відкрите протистояння США та СРСР. Саме воно стало однією з головних причин об'єднання країн з різних таборів навколо цих двох наддержав. Післявоєнна дипломатія яскраво

продемонструвала, що такі країни, як Великобританія, Франція, Німеччина, Італія готові до посилення співпраці, взаємної інтеграції з метою захистити себе від зазіхань з боку країн соціалістичного табору. Очевидно, що серйозну підтримку в цьому країнам надавали Сполучені Штати Америки у вигляді реалізації плану Маршала.

Міжнародні події на початку 1950-х років призвели до того, що країни Західної Європи дедалі гучніше заговорили про економічну інтеграцію. США все більше наполягали на якнайшвидшій відбудові Німеччини та її приєднанні до Західного блоку. Це відбувалося на тлі низки світових подій: у 1948 році радянська блокада Берліна призвела до одночасного створення Федеративної Республіки Німеччини та Німецької Демократичної Республіки. Крім того, у 1950 році розпочалася війна в Кореї. Американські політичні кола вважали, що відновлена Німеччина стане протидією комунізму. Водночас новий канцлер ФРН Конрад Аденауер оголосив про намір своєї країни стати членом Ради Європи і НАТО.

У травні 1950 року міністр закордонних справ Франції Робер Шуман запропонував у Парижі новий план часткової економічної інтеграції. Ініціатором цього плану був Жан Моне; його декларація від 9 травня 1950 року містила такі пропозиції, як поставлення французької та німецької гірничодобувної та металургійної промисловості під спільний наднаціональний контроль; створення спільної економічної бази як передумови для формування європейської федерації; звільнення від усіх тарифів на переміщення вугілля і сталі між країнами-членами новоствореної організації.

План Шумана і Моне був підписаний 18 квітня 1951 року в Паризькій конвенції про створення Європейського об'єднання вугілля і сталі (ЄОВС), яка набула чинності в липні 1952 роках. Членами нової організації стали: Франція, Німеччина, Італія, Нідерланди, Бельгія та Люксембург.

Протягом наступних кількох років інтеграційні зусилля докладалися в різних сферах: у 1952 році в Парижі було підписано Договір про створення Європейського оборонного союзу (ЄОС). Ідея цього договору була висловлена Францією ще під час так званого Плану Плевена 1950 року. Членами нового Співтовариства стали країни-члени Європейського Співтовариства, а його структура була подібною до структури попередника. Згідно з Договором, солдати ЄОВС повинні були носити уніформу, а збройні сили мали бути змішаними за національною ознакою. Він також передбачав одноосібне командування 40 військовими частинами Співтовариства. Однак після підписання договору Франція не ратифікувала його. Після палких дебатів, головним питанням яких було обмеження суверенітету, французький парламент не ратифікував Договір про ЄЕС, і, як наслідок, вся ініціатива була занедбана. Через два роки з подібною ініціативою виступив міністр закордонних справ Великої Британії Ентоні Іден. В результаті 23 жовтня 1954 року було підписано Договір про заснування Західноєвропейського Союзу (ЗЄС). Це мала бути міжнародна організація, що займається військовими питаннями, незалежна від Європейського співтовариства і Європейського економічного союзу, які були створені пізніше.

Однак розвиток військово-політичної інтеграції визначався не об'єктивною необхідністю, а логікою "холодної війни", тобто загостренням блокового протистояння між двома наддержавами та їхніми союзниками. Саме тому вони прагнули поширити інтеграцію на сферу дипломатії та оборони.

Це було пов'язано з тим, що на той час більшість західноєвропейських країн не були готові поступитися своїм національним суверенітетом у таких масштабах. Лише через кілька десятиліть, досягнувши великих успіхів у розвитку економічної інтеграції, пройшовши всі існуючі етапи інтеграційного процесу і створивши спільний ринок та економічний і валютний союз, країни ЄС приступили до формування політичного союзу.

Відправною точкою для розвитку військово-політичної інтеграції в Західній Європі після Другої світової війни став Дюнкерський договір про союз і взаємодопомогу, підписаний між Францією і Великобританією в березні 1947 року.

У найближчому майбутньому цей договір став основою для розвитку військово-політичної інтеграції в Західній Європі: у 1948 році країни Бенілюксу приєдналися до цього договору, утворивши Західноєвропейський Союз (Брюссельська угода).

Вивчення історії та розвитку західноєвропейської інтеграції дозволяє зробити певні висновки. Головну роль в успіху інтеграційних проєктів відіграють поступовість, виваженість, ретельність і високий ступінь відповідальності при підготовці та реалізації тактики і стратегії. Від простих форм регіональної інтеграції до більш складних і масштабних рух до об'єднаної Європи може бути тільки поступовим. Економічна інтеграція на основі ринкової економіки є необхідною основою для розвитку співробітництва в інших сферах суспільного життя. Важливими чинниками ефективного розвитку інтеграційного процесу в Європі є принципи добровільності, взаємоповаги та врахування національних інтересів усіх без винятку держав-членів. Інтеграційні процеси можуть мати вагомі результати лише між учасниками, які досягли певного політичного та соціально-економічного рівня, мають демократичний державний устрій і сповідують однакові культурні та цивілізаційні цінності.

Виходячи з цього, стратегічний курс України на євроатлантичну інтеграцію має залишатися незмінним. Україна має продовжувати будувати зовнішню політику, орієнтовану на власні інтереси, і послідовно домагатися їх реалізації в рамках об'єктивного процесу загальноєвропейського розвитку.

Подальші дослідження з питань європейської інтеграції є безперечно важливими. Насамперед, необхідно знайти відповіді на складні питання, пов'язані з модернізацією та реструктуризацією НАТО і ЄС, розширенням

чисельності організацій та їх здатністю гарантувати колективну безпеку і динамічний розвиток країн-членів у сучасних умовах. Реалізація зовнішньополітичної стратегії України вимагає пошуку оптимальних шляхів співробітництва з НАТО та ЄС, кінцевою метою якого є набуття повноправного членства нашої держави в Організації євроатлантичної безпеки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бжезинський З. «Холодна війна» та її наслідки // Політика і час. 1993. № 1. С. 48-55.
2. Громыко А. А. Дипломат, политик, ученый: материалы Научно-практической конференции, посвященной 90-летию со дня рождения А.А. Громыко, 29 июня 1999 года) // РОССПЭН. Москва. 2000. 230 с.
3. Громыко А. А. Памятное. Испытание временем // Центрполиграф. Москва. 2015. №2. 557 с.
4. Добрынин А. Сугубо Доверительно // “Международные отношения”. Москва. С. 13-24
5. Договор, учреждающий Европейское оборонительное сообщество, от 27 мая 1952 г. // История европейской интеграции. Хрестоматия. В 3-х частях. Ч 1. История Европейских Сообществ / Браницкий А.Г., Леушкин Д.В. // Нижегородский госуниверситет. Нижний Новгород. 2014. С. 40-86.
6. Договір про заснування Європейської Спільноти ЄЕС; Договір, Перелік, Міжнародний документ від 25.03.1957. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_017 (дата звернення 20.05.2024)
7. Договор об учреждении Европейского объединения угля и стали. 1951. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/MU51002?an=213> (дата звернення 20.05.2024)
8. Дюрозель Жан-Батіст. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів / Пер. з фр. Є.Марічева, Л.Погорелової, В.Чайковського // Основи. Київ. 1995. 903 с.
9. Журкин В. В. Военная политика Евросоюза / В. В. Журкин // Международные отношения: Институт Европы РАН. Москва. 2014. 256 с.

10. Монне, Ж. Реальность и политика. Мемуары / Перевод с фран. В. Божовича. Москва. 2000. 663 с.
11. Речь Дж. К. Маршалла 5 июня 1947 г. в Гарвардском Университете // история США в документах. URL: <http://www.grinchevskiy.ru/1945-1990/plan-marshalla.php> (дата звернения: 20.05.2024).
12. Речь Трумэна на заседании Конгресса 12 марта 1947г. "Доктрина Трумэна". 2009 URL: <http://www.coldwar.ru/truman/doctrine.php> (дата звернения 20.05.2024)
13. Проді Романо. Задум об'єднаної Європи / Пер. з італ. К.Тищенко // К.І.С. Київ. 2002.
14. Телеграмма посольства США в Москве №511. «Длинная телеграмма»./ перевёл И.Ильинский // Главный противник. 2006. URL: <http://www.doc20vek.ru/node/332> (дата звернения 20.05.2024)
15. Тэтчер М. Искусство управления государством. Стратегии для меняющегося мира / Перевод с англ. В. ИONOва // Альпина Паблишер. Москва. 2003. №3. 504 с.
16. Урнов А.Ю. Внешняя политика СССР в годы “холодной войны” и “нового мышления” // РФК-Имидж Лаб. Москва. 2014. 682 с.
17. Черчилль У. Мускулы мира. Пер. с англ. // ЭКСМО-Пресс. Москва. 2002. С. 482 - 502.
18. Четвериков А. О. Договор об учреждении Европейского сообщества по атомной энергии. URL: <https://eulaw.edu.ru/spisok-dokumentov-po-pravu-evropejskogo-soyuza/uchreditelnye-dokumenty/dogovor-ob-uchrezhdenii-evropejskogo-soobshhestva-po-atomnoj-energii/> (дата звернения 20.05.2024)

19. Шуман Р. за европу / Пер. с фр. в. Божовича. // Московская школа политических исследований. Москва. 2002. 96 с.
20. Discours de Winston Churchill devant le Conseil de l'Europe (Strasbourg, 11 août 1950) // Conseil de l'Europe-Assemblée consultative. Compterendu. Deuxième session. 7 au 28 août 1950. Conseil de l'Europe. Strasbourg. 1950. T I. P. 121-124.
21. Grin G. European integration a continent in revolution. Lausanne. 2022. 181 p.
22. Intergovernmental Committee on European Integration. The Brussels Report on the General Common Market (abridged, English translation of document commonly called the Spaak Report). 2004. URL: <http://aei.pitt.edu/995/> (дата звернення 20.05.2024)
23. Larres K. A. Companion to Europe since 1945. Oxford. 2009. 536 p.
24. Larres K. Integrating Europe or Ending the Cold War? Churchill's post-war foreign policy // Journal of European Integration History. 1996. Volume 2. Number 1. P. 15-50.
25. Lipgens, Walter. Documents on the History of European Integration: Continental Plans for European Union 1939—1945 // Walter de Gruyter. Berlin. 1985. 823 p.
26. Statute of the Council of Europe. London. 1949. URL: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treaty-num=001> (дата звернення 20.05.2024).
27. The Congress of Europe in The Hague (7-10 May 1948). Brussel. 1990. URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/a4687da6-8f11-4520-8f2e-6822d236961a/language-en>
28. The Russel-Einstein Manifesto, issued in London by the Pugwash Council. London. 1990.

29. The United States and the Founding of the United Nations, August 1941 – October 1945 // Office of the Historian, Bureau of Public Affairs, U.S. Department of State. 2005. URL: <https://web.archive.org/web/20051023164441/http://www.state.gov/r/pa/ho/pubs/fs/55407.htm> (дата звернення: 20.05.2024).

30. Айзінг Р. Європеїзація та інтеграція. Концепти дослідження / Пер. з німецького М. Яковлева // «Києво Могилянська академія. Київ 2007. С.255–274.

31. Андрусевич Н. І. Історія розвитку громадянства Європейського Союзу // Держава і право. Київ. 2001. Вип. 13. С. 493– 497.

32. Бадрак В. Шлях до НАТО: вимір безпеки // Центр документації і інформації НАТО. Київ. 2012. С.187.

33. Бенц А. Багаторівневе переплетення в Європейському Союзі / Переклад з німецького М. Яковлева // Києво-Могилянська академія. Київ. 2007. С.208–231.

34. Бодрук О. Теоретичні засади створення міжнародних структур безпеки // Науковий вісник Дипломатичної академії України. 2000. Випуск 4. С.122.

35. Борко Ю.А. Социальные предпосылки европейской интеграции./ Заглядывая в 21-й век: Европейский Союз и Содружество Независимых Государств. Отв. ред. Борко Ю.А. - М., 1998. - С.69

36. Бураковський І., Немиря Г., Павлюк О. Україна і європейська інтеграція // Політика і час. 2000. № 3-4.

37. Буряк П.Ю., Гупало О.Г. Європейська інтеграція і глобальні проблеми сучасності: Навчальний посібник // «Хай-Тек Прес». Київ. 2008. С.204.
38. Вахудова А. Нерозділена Європа: демократія, важелі впливу та інтеграція після комунізму / Переклад з англійської // «Києво-Могилянська академія». Київ. 2009. 300 с.
39. Віднянський С. В., Мартинов А. Ю. Об'єднана Європа : від мрії до реальності : історичні нариси про батьків-засновників Європейського Союзу // Інститут історії України Національної академії наук України. Київ. 2009. С.314.
40. Гаврилюк О.В. Економічна інтеграція в сучасному світі / О.В. Гаврилюк, А.П. Румянцев. Київ. 1995.
41. Газін В.П, Копилов С.С Новітня історія країн Європи та Америки (1945–2000 роки): Навчальний посібник. Київ. 2004. 624 с.
42. Горюнова Є.О. Євроінтеграція: навчал. посібник для студентів вищ. навч. закл. // Академвидав. Київ. 2013. С 67.
43. Грицяк І. А., Говоруха В. В., Стрельцов В. Ю. Правова та інституційна основи Європейського Союзу: Підручник / За заг. ред.. М.Бойцуна, І.Грицяка, Я.Мудрого, О.Рудіка, Л.Прокопенка, В.Стрельцова.: // «Магістр». Харків. 2009. С.144
44. Дайнен Д. Дедалі міцніший Союз. Курс європейської інтеграції / Пер. з англ. М. Марченко. // К.І.С. Київ. 2006. 659 с.
45. Друзенко Г. Конституція для Європи. Конституційні акти Європейського Союзу. Київ Юстиніан, 2008. С 95.
46. История дипломатии / С. А. Гонионский, И. Н. Земской, В. Л. Израэлян и другие; под ред. А. А. Громыко, И. Н. Земскова, В. А. Зорина, В.

С. Семёнова, М. А. Харламова // Политиздат. Москва. 1975. Т IV. №2. С. 664—691.

47. История дипломатии / А. С. Аникин, В. Н. Белецкий, Е. Ю. Богуш; под ред. А. А. Громыко, И. Н. Земскова, В. А. Зорина, В. С. Семёнова, М. А. Харламова // Политиздат. Москва. 1974. Т V. №2. 750 с.

48. Камінський Є. Міжнародна безпека у ХХІ столітті: загальний прогноз // Дослідження світової політики. 2001. Вип. 15. С.3–15.

49. Кіш Є. Європа в пошуках нової ідентичності. Інституціоналізація процесів інтеграції країн Центрально-Східної Європи. Нова політика. 1998. № 3. С. 9

50. Коваленко Є.О. Концептуально-методологічні засади аналізу євроінтеграційної політики Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. 2008. Вип. 32. С. 210-219.

51. Козик В.В. Світове господарство та міжнародні економічні відносини / В.В. Козик, Л.А. Панкова. Київ. с. 63-73.

52. Копійка В.В., Шинкаренко Т.І. Європейський Союз: заснування і етапи становлення. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів // Ін Юре. Київ. 2001. С. 4-87.

53. Копійка В.В. Європейський Союз: історія і засади функціонування : [навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів] / В.В. Копійка, Т.І. Шинкаренко. К. : Знання, 2009. 751 с.

54. Коппель О. А., Пархомчук О. С. Міжнародні відносини. ХХ століття. Київ. 1999. 265 с.

55. Кривець Н. В. Рада Економічної Взаємодопомоги. Енциклопедія історії України : у 10 т. / редактор В. А. Смолій та інші // Інститут історії України НАН України. Наукова думка. Київ. 2012. Т 9. С. 91.

56. Лавриненко В.Г. Європейська інтеграція: від Риму до Лісабону // НПУ ім. М.П.Драгоманова. Київ. 2012. С. 95
57. Лекаренко О.Г. Создание сонета европы: планы Черчеля и их реализация // Американские исследования в сибире. 2000. Том Выпуск 4. С. 75-77.
58. Липкин М.А. Советский Союз и интеграционные процессы в Европе: середина 1940-х – конец 1960-х годов. Москва. 2016. 560 с.
59. Лук'яненко Д. Г., Чужикова В.І. Спільний європейський економічний простір: Гармонізація мегарегіональних суперечностей: Монографія // «Інститут сучасного підручника». Київ. 2007. С 174-175.
60. Ляшенко О. Інтеграція України в Європейські та євроатлантичні структури (90-ті роки ХХ ст.) Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. Київ, 2002.
61. Майборода О.М. Конрад Аденауер (1876 – 1967) – ініціатор європейської інтеграції . Майборода // Науковий вісник Дипломатичної академії при МЗС України. Київ. 2000. Вип. 4. С. 306-318.
62. Милявская К.Е. Влияние США на развитие европейской интеграции в области безопасности и обороны // Журнал мировых исследований развития (МИР). 2017. №2. С. 33–44.
63. Міжнародні відносини та зовнішня політика (1945–70-ті роки): Підруч. / В. А. Манжола та ін. Київ. 1999.
64. Міжурядові регіональні організації: Навчальний посібник / За ред. Б.І. Гуменюка. К.: Київський університет, 2001. 199 с.
65. Морозов К.М. Шлях до Альянсу// Євроатлантика. 2005. № 1. С. 20–28.
66. Мусис Н. Усе про спільні політики Європейського Союзу / Пер. з англ. // К. І.С., Київ. 2005. XIV. 466 с.

67. Норман Д. Європа. Історія / Переклад з англ. П. Таращук. Вид. 2-ге. // «Основи». Київ. 2001. С. 1089-1176.
68. Палагнюк Ю.В. Еволюція теоретичних основ європейської інтеграції: державно-управлінський аспект Публічне адміністрування: теорія та практика. 2013. Вип. 2. С. 76-85.
69. Посельський В.С. Європейський Союз: інституційні основи європейської інтеграції // Смолоскип. Київ. 2002. 186 с.
70. Садула Л.М. Жан Монне – ідеолог європейської інтеграції // Науковий вісник НЛТУ України. 2012. № 22.2. С. 394-400
71. Світова та європейська інтеграція: організаційні засади : Навч. посіб. ред.: Я. Й. Малик, М. З. Мальський // Львів. нац. ун-т ім. І.Франка. Львів, 2001. 402 с
72. Сич О. І., Мінаєв А. В. Світ у другій половині ХХ — на початку ХХІ ст.: основні тенденції політичного та соціально-економічного розвитку: Навчальний посібник // Наші книги. Чернівці. 2010. 200 с.
73. Сиджански Д. Федералистское будущее Европы: от Европейского Сообщества до Европейского Союза. Российский государственный гуманитарный университет. Москва. 1998. 420 с.
74. Соков И. А. К вопросу о предпосылках и начале холодной войны между Западом и Востоком // Армия и общество. Волгоград. Выпуск № 4 (36). 2013. 11 с.
75. Фергюсон Н. Цивілізація. Як Захід став успішним // Наш формат. Київ. 2018. 488 с.
76. Швечикова Я.П. Європейський регіональний комплекс безпеки в сучасній безпековій структурі світу. // Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Київ. 2014. С. 86-91

77. Шемятенков В.Г. Большая Европа и западноевропейская интеграция. / Европейский Союз на пороге 21-го века: выбор стратегии развития / под ред. Ю.А. Борко и О.В. Буториной // Эдиториал УРСС. Москва. 2001. 472 с.
78. Шергін С. Світовий порядок: концепції і реальність // Політика і час. 1997. № 12. с. 14-21.
79. Шиммельфенніг Ф. Розширення на Схід: стратегічна дія та колективні ідеї. Європейська інтеграція / Пер. з нім. М. Яковлєва // «Києво-Могилянська академія. Київ. 2007. С 168–188.
80. Школа І.М. Міжнародні економічні відносини / І.М. Школа, В.М. Козменко // Рута. Чернівці. 1996. С. 187-195.
81. Щербакова Ю. Цінності об'єднаної Європи: монографія // ВЦ “Академія”. Київ 2014. С. 208.
82. Якименко Х.Л. Відображення ідеї наднаціональності в історії європейської інтеграції // Вісник Академії правових наук України. 2008. № 1. С. 251-261.
83. Яковюк І. В. Історичні передумови і основні етапи європейської інтеграції // Вісник Академії правових наук України. №4. 2003. С. 82-92.
84. Яхтенфукс М. С. Європейська інтеграція // Києво-Могилянська академія. Київ. 2007. 394 с.
85. Becker-Döring C. Die Außenbeziehungen der Europäischen Gemeinschaft für Kohle und Stahl von 1952-1960 / C. Becker-Döring // Campus Verlag. Stuttgart. 2003. 300 s.
86. Dinan, D. An Ever closer Union? An introduction to European Integration // Macmillan. London. 1999, P. 1-30.
87. Duke, S. The elusive quest for European security: from EDC to CFSP // UK: Palgrave Macmillan. Basingstoke 2000, P. 13–14

88. EU LAW. Text, cases, and materials. Third Edition. Paul Craig and Grainne de Burca // Oxford. New York. 2003. 1242 p.
89. Featherstone K. Jean Monnet and the «Democratic Deficit» in the European Union Journal of Common Market Studies // Verlag Politik Wissenschaft. Bonn. 1994. №32. P.149-170.
90. Gerbet P. Budování Evropy // Univerzita Karlova. Praha. 2004, 60 p.
91. James H. Geschichte Europas im 20.Jahrhundert Falle und Aufstieg. 1914-2001 / H. James // Nomos Verlag. München. 2004. 350 p.
92. Melvyn P. L. Strategy, Diplomacy, and the Cold War: The United States, Turkey, and NATO, 1945–1952 // Journal of American History. 1985. Volume 71, Issue 4. P. 807–825.
93. Hogan M. J. The Marshall Plan: America, Britain, and the Reconstruction of Western Europe, 1947–1952 // Cambridge University Press. Cambridge. 1987. 482 p.
94. Kunz D. B. The Marshall Plan reconsidered: a complex of motives / Diane B. Kunz // Foreign Affairs. 1997. Vol. 76. № 3. P. 162–170.
95. Pierson P. Politics in Time: History, Institutions, and Social Analysis // NJ: Princeton University Press. Princeton. 2004. 208 p.
96. Robert J. McMahon, The Cold War: A Very Short Introduction // University Press. Oxford. 2003, 200 p.
97. Schmidt H. Miles to go : from American plan to European Union / Helmut Schmidt // Foreign Affairs. 1997. Vol. 76. № 3. P. 213–221.
98. The European Integration Theory / Antje Wiener и Thomas Diez // Oxford University Press. Oxford. 2005. P. 54–61.
99. Young J. W. Britain and European Unity, 1945-1999 / J. W. Young // Macmillan Press Ltd. London. 2000. №2. 237 p.

Резюме

Дослідження присвячено аналізу першого етапу об'єднавчих процесів у Західній Європі в контексті "Холодної війни". Автором було розглянуто ключові моменти, що сприяли зміцненню європейської єдності та інтеграції, зокрема, створення Європейського об'єднання вугілля і сталі та Західноєвропейського Союзу. Особливість підходу полягала у детальному аналізі впливу "Холодної війни" на політичні, економічні та військові аспекти європейської інтеграції. У ході дослідження автору вдалося визначити процеси формування та трансляції ідей європейської єдності, які стали фундаментальною основою для подальшого розвитку європейської інтеграції.

SUMMARY

The study is dedicated to the analysis of the initial stage of unification processes in Western Europe in the context of the 'Cold War'. The author examined key moments that contributed to the strengthening of European unity and integration, in particular, the creation of the European Coal and Steel Community and the Western European Union. The peculiarity of the approach lay in a detailed analysis of the 'Cold War's' impact on the political, economic, and military aspects of European integration. In the course of the research, the author managed to identify the processes of formation and transmission of ideas of European unity, which became the fundamental basis for the further development of European integration."